

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1301

613.88

7-17

2010

12.002

ԱՇՆԱՆ
ՏԵՐԵԻՆԵՐ

ԿԱՄ

ԳԱՂՏՆԻՔ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՑ

ԵՒ

ՊԱՏԱՆԵԱՑ

Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ԳԱՂԱՑԵԱՆ

— 1873 —

613.88
7-17

13.88
7-17

ԱՇՆԱՆ

ՏԵՐԵԻՆԵՐ

3

ԿԱՄ

ՀԵՏԵԻԱՆՔ

ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ

ԵՒ

ԴԱՐՄԱՆՔ ՆՈՑԻՆ

Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

ԳՈՐԾ Է.

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՑՈՎՍԵՓԱՅ ԳԱՎԱՅԵԱՆ

— 1873 —

ՀԱՅԿ

ԳՄԳԳԳԳԳԳ

ՍՍԿ

ԳՄԳԳԳԳԳԳ

ԳՄԳԳԳԳԳԳ

ԿՍ

ԳՄԳԳԳԳԳԳ

ԳՄԳԳԳԳԳԳ

ԳՄԳԳ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԱՆՍԵՆՆԵՐԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԱՆՍԵՆՆԵՐԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԱՆՍԵՆՆԵՐԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԱՆՍԵՆՆԵՐԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

38033-67

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Թէեւ կը հաւատամք որ Հայ երիտասարդութիւնը այս ծառայութեանս համար մեզի շնորհակալ պիտի ըլլայ, սակայն դուցէ այնպիսիք ալ գտնուին որ դատաւարտեն զմեզ՝ աշխատութեանս նիւթին վրայ այսպիսի պարզ և հասկնալի լեզու մը գործածելնուս համար: Ասի մեր փոյթը չէ: Մենք, տեսնելով որ մահուան հրեշտակը իր երկայրի սուրը մերկացնելով Հայ երիտասարդութեան գլխուն վրայ կը շողշողացնէ զայն, նուիրական պարտաւորութիւն մը համարեցինք մեզ, ժտանգի մէջ եղողներն զգուշացնել և նոյն թուրէն վիրաւորելոց սպեղանի մատակարարել: Մենք մեր այս աշխատութիւնը մեծաւ մասամբ վիրթէմ պէրկի արքունի մատուան Արքեպիսկոպոսին, (Փրէլթ Տօքթօր Քարֆէ նորա անունը, զոր Գերմանիոյ մէջ ալ ճանչնալու պատիւն ունեցած եմք) գրութեանն քաղած եմք: Յիշեալ Արքեպիսկոպոսը կըսէ թէ՛ Սրբազան մատենից մէջ ալ այնպիսի կէտեր կան յիշուած որ դուցէ ոմանց ամօթխածական զգացմունքը վիրաւորեն, այսու ամենայնիւ ոչ ոք կը տարակուսի որ նոքա ալ, Սրբազան գրոց այլ մասանցը նման, Անկեան մարդուն վերականգնութեանը կը ծառայեն: Մաքուրին ամեն բան մաքուր է, իսկ անմաքուրին՝ մաքուրն անգամ պիղծ է: Մենք մեր Սրբազան պարտաւորութիւնը կատարեցինք, հոգ չէ թէ՛ աշխարհ

52 333-64-7

նորա վրայ ի՛նչ գաղափար կը յայտնէ . բաւական է որ այս աշխատութեամբս ԱՆԿԵԱԼ երիտասարդութիւնը վերականգնի :

Այս է մեր սրտին բաղձանքը . այս է մեր աշխատութեանց նպատակը , և այս պիտի ըլլայ միշտ , այսինքն ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄՆ ԱՆԿԵԱԼ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԵԱՆ :

1 փետրվար 1875

Քոււմ-Քարու

Գ . ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

ԱՇՆԱՆ ՏԵՐԵԻՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԱԶԳԱՐԱՐ ՈՒԹԻՒՆ

Մեծ բերկրութիւն կ'զգանք երբ գարնան քաղցր եղանակը գալով ձմեռնային տխուր և անկենդան բնութեան նոր կեանք պարգեւէ , զանի վերակենդանացնէ , և տերեւազարդ ծառերն սպիտակ և վարդագոյն ծաղկներով պսակէ :

Ասկէց յանհունս գերազանց լինի մեր ուրախութիւնը երբ ազնիւ ձիրքերով , տաղանդներով և կարողութիւններով զարգարեալ կայտառ երիտասարդ մը կամ օրիորդ մը կը տեսնենք : Ընդհակառակը աննկարագրելի է մեր ցաւը երբ սոյն երիտասարդը կամ օրիորդը աչնան տժգոյն , թարչամեալ , թառամեալ և խորչակնահար տերեւոց նման յերկիր տապալեալ գտնենք : Աւանդ , խիստ բազմաթիւ են այն երիտասարդներն որ չորցած և խորչակնահար եղած ծառի մը նման կը շրջին , որոնց կենաց ծուծը աւերիչ որդ մը անգըթաբար կերած և սպառած է : Եւ որքան տըխուր գերեզմաններ կան իբր սարսափելի կոթողներ և քստմնելի յիշատակարաններ սպառեալ կենաց . կը սարսափինք հարցնել անոնց պատճառը , քանզի շատ հեղ պիտի իմանանք թէ հոն հողին տակ անձնասպանի մը դիակը կը մնայ և ի

հող կը դառնայ : Արտասուալից աչօք արդի երիտասարդութեան ահաբեկի վտանգը տեսնելով կաղդարարեմ ձեզ, ո՛ր աղնիւ երիտասարդք և օրիորդ, անձերնուդ վրայ կատարեալ արթնութեամբ հսկեցէք : Ահարկու թշնամի մը ձեր անդին կեանքը սպառելու հետամուտ է . մռնչող առիւծ մը, ամեհի վիշապ մը ձեր ետեւէն ինկած է . զգոյշ կացէք անոր որոգայթներէն որ չըլլայ թէ իւր ճիրաններուն զոհ ըլլաք :

ԳԼՈՒԽ Բ .

ԵՐԻՏԱՍԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ԹՇՆԱՄԻՆ

Երիտասարդութեան թշնամիներն բազմաթիւ են : Հպարտութիւն, ինքնահաւանութիւն, անհրնազանդութիւն, սուտ ազատութիւն, օւնայնասիրութիւն, վառասիրութիւն, մարմնահաճութիւն, վատ ընկերակցութիւն, վնասակար գրեանք, կրօնական անհոգութիւն, անկրօնութիւն, անհատութիւն, մարդահաճութիւն, և սկզբնաղբկութիւն - երիտասարդութեան կատաղի թշնամիներն են : Սակայն երիտասարդութեան ամենալայրի թշնամին դեռ չըլիշեցինք, վերոյիշեալներն ասոր դաշնակիցներն են և իր զօրութիւնը կը բազմապատկեն . անոնք, այսինքն վերը յիշածնիս, եթէ սէկու մը վրայ յայտնի տեսնուին խոհեմ գաստիարակութեամբ կրնան ուղղուիլ և յաղթահարուիլ, մինչդեռ այն ամենասարսափելի թշնամին՝ զոր պիտի

յիշեմ, գաղտնի և ծածուկ կը փնասէ և իւր կործանումներն ու աւերումնքն երկար ատեն կը կատարէ առանց նշմարուելոյ և իմացուելոյ : Երիտասարդութեան այս գաղտնի թշնամին ԾԱԾՈՒԿ կամ ՀԱՄԲ մեղք կը կոչուի . և որովհետեւ մարդս անով իւր մարմինն և միտքը միանգամայն կարատաւորէ և կաղարտէ ԱՆՁՆԱՂԱՐՏՈՒԹԻՒՆ (onanie) և սովորաբար բէժօրէն կը կոչուի : Ասի ծննդական անդամներն հարկ լինելէն աւելի և երկար ատեն շոյափելն կամ անոնց հետ խաղալն է . նոյն միջոցին սովորաբար միտքը հեշտական խորհուրդներով և երեւակայութիւններով կը զբաղի, և մարմնոյ այն անդամն, զոր ամօթխածական զգացումէ մը շարժեալ այլ անդամներէն աւելի գաղտնի կը պահենք, վայրկեանական և հեշտական հաճոյքներով գրգռելով սերմը կը հոսի, որոյ ներքին ամաչում մը և յանդիմանութիւն մը կը յաջորդէ : Յայնժամ ներքին ձայն մը անկեալ մարդուն կըսէ «Աստուծոյ դէմ մեղանշեցիր, ամօթխածութեան օրէնքն եղծեցիր, և մարմնոյ անդամոց մին մեղսալից, վնասակար, վայրկեանական, յիմար և թշուառ ցանկութեան մի չարաչար գործիք ըրիր » :

Հաղարաւորք այս մոլութեան գերի կըլլան անոնց իւր ընկնի գիտնալոյ և երբեմն ալ ուրիշներէ գրգռուելով և առաջնորդուելով, և այսպէս կրից չտալագանց գրգռմանց, չլային թուլութեան և տկարութեան ողորմելի որսերն կը լինին :

Սակայն շատեր ալ բէժօրէն որ կը մեղանշեն, այլ վնասուի և վնասուի զայն թողուլ : - Ձեռն կրնոր սարսափելի է ասի ըսելն : Այսու ամենայնիւ այս

մեզ քին անեծքը ճիշդ այս է որ նա մարդս քեռի
 աստիճանի կը խոնարհեցնէ , գերի մը որ վերջա-
 պէս առանց կամքի իւր անդամներն վնասակար
 ցանկութեան մը և զազրալի ու պիղծ երեւակա-
 յութեան մը գործիք կընէ : Աւաղ , թաքեալ
 ընչ մը կուրութեամբ զարնուած երիտասարդին
 երակացը մէջէն հոսելով նորա զօրութիւնն ու
 կեանքը կը մաշեցնէ և կսպառէ զայն : Տես
 այն պարտէզին ծառը , որուն տերեւներն քիչ
 ժամանակի մէջ գեղնելով գետինը թափեր են ,
 մինչդեռ ամբողջ ծառը աներեալ վիճակի են
 թարկեալ է : Փնտռենք ասոր պատճառը . - ո՛հ
 այն ընչ է պատճառը որ ծառին ծուծը 'ի ներ-
 քուստ ծծելով հատուցեր ու մաշեցուցեր է զայն :
 Տես նաեւ պարտիզպանը որ մեծ խնամով կաշ-
 խատի իր հիւանդ ծառը վերստին առջի վիճակին
 դարձնելու և վերջապէս կը յաջողի անհուն աշ-
 խատանքով աւերիչ ընչելով ծառն վերակեն-
 դանացնել :

Տես այն տեղ ուրիշ ծառ մ'ալ , այն հաստա-
 բուն և բազմաճիւղ ծառը . սակայն անտերեւ է
 նա , նորա մերկացեալ ճիւղերը դէպի վեր ուղ-
 ղեալ դանդատ կը բառնան . յերկինս ամառնային
 այն քաղցր եղանակին մէջ առանց տերեւի և
 պտղոյ մնալուն համար . այս ամեն չարեաց
 պատճառն այն խորչակն էր : Օր մը ծառերուն
 տակ պտտած ատենս գեղեցիկ կարմիր խնձոր մը
 գտայ . ուրախանալով , միանգամայն զմայլելով
 վեր առի զայն . ամառուան օթթաքին օր մ'էր ,
 կիզիչ արեւին ջերմութենէն ունեցած ծարաւս
 անցնելոյ համար ուտել ու զեցի զայն , բայց խըն-

ձորն կտրած ատենս ի՞նչ տեսնեմ . բոլորովին
 փթտած էր այն , և սեւ փտութեան հօտն առ-
 նելով զզուանօք գարշեցայ անկից : Ասի այն
 ընչ ըրած էր , որ խնձորը դեռ ծալիկ եղած ա-
 տենը մէջը մտնելով կերաւ . կերաւ և 'ի սպառ
 մաշեցուց զայն : Սոյն խորչակը և որդը գիճու-
 թեան զգուելի պատկերը կը ներկայացնէ աչացս
 առջեւ , և այն տերեւաղուրկ ծառերն տեսած
 ատենս որքան կը հառաչեմ երիտասարդաց վրայ
 որոնց շքեղութիւնը , զօրութիւնը , և վայելչու-
 թիւնը այս գաղտնի ընչ աւերած է , և որոնց
 ներսը այն փտտած խնձորին նման ապականու-
 թեամբ լեցուած է :

Աստուած իմ , գթմ այս խեղճ ողորմելինե-
 բուն :

ԳԼՈՒԽ . Գ .

ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ԳԻՏԵԼԻՔ ԵՒ ԱՊԱՅՈՅՑՔ
 ՆՈՐԱ . ՈՉԻՆՉ , ՄԵՂՍԱԼԻՑ , ԵՒ ԿՈՐԾԱՆԻՉ
 ԼԻՆԵԼՈՒՆ

Ծննդական դործարաններն շոչափուելով
 վայրկենական գրգիռ մը և հաճոյք մը յառաջ
 կըգայ , որոյ հետեւանքն լինի արանդամէն «էր՛»
 կոչեալ հիւթին դուրս հօսելը : Սերման ինչ լի-
 նելը բուսոց վրայ լաւ կը տեսնուի . խնձորին
 կուտը նոր խնձորենիի մը սերմն է . արեւածա-
 ղիկին սեւ հատերն ուրիշ այն տեսակ բոյս մը
 յառաջ բերելու սերմն իրենց մէջն կը կրեն : Ցու-
 բենի հատերն նոր հնձոց սերմունքն են . այս-

պէս ամեն տունկ և բոյս իրեն համար սերմ ու-
նի, ամեն մէկն իր տեսակին պէս:

Ամենայն ծաղիկը սերմ, յառաջ բերելու հա-
մար են, որով բոյսերն կաճին և կը բազմանան: Ծաղկանց մէջ արական և իգական ծաղիկներ
կան: Տես այն կակաչը, որուն բաժակին մէջ
վեց փոքր ծիլեր կան, ասոնց ամեն մեկուն վրայ
պարկեր կան մէջտեղը կըր բաժուացքով մը.
Ծիլերը սոյն ծաղիկին արական մասն կը կազմեն
և արական արտադրիչ փոշին կամ սերմը կը
պատրաստեն, իսկ այն պարկերը բոյսին իգա-
կան մասունքն են որ օդին շարժմամբը արական
փոշին կընդունին և սերմն իրենց մէջը կը հասցնեն:
Հոս արական և իգական մասունքն մէկ բոյսին
վրայ մտնու են, սակայն ծառոց մէջ շատեր ալ
կան որ մէկն արական իսկ այլը մէկն իգական ծաղիկ-
ներ ունին, և արտադրիչ սերմն հովին միջոցաւ
արական ծաղիկէն իգականին կը տարուի: Ճիշդ
ասոր պէս ալ մարդկային աղգին մէջ սեռերն բա-
ժանեալ են. արական սեռը սերմը կը կրէ. սերմը
սակայն արտադրիչ տարւոյն մէջ կատարե-
լութեան կը հասնի: Սոյն կատարելագործեալ
սերմէն արուն, ամուսնական իմաստուն կարգազ-
րութեամբ, փոքր ինչ իգական սեռին կը հաղոր-
դէ, ճիշդ ինչպէս որ արական ծառին ծաղիկն փո-
շին իգականին պարկին կը հաղորդուի, որով
պտղաբեր կը լինի նա: Այս երկուքն ալ մէկ
վայրկեանի դուրծ են, և ասիկայ անճառելի եր-
ջանկութեանց ազբիւրն երեւակային մեծ յիմա-

բութիւն մ'է: Սատանային հնարքներուն մին է
այս, որ երկու տարբեր սեռերու միացումը թե-
թեւամիտ մարդկանց երեւակայութեանը մէջ ա-
մեն երջանկութեանց վեհագոյնը նկատել կրտայ.
հազարաւորք և բիւրաւորք սոյն երեւակայու-
թեամբ ճամբայ ելնելով իրենց խափուած լինե-
լուն վրայ խիստ ապշեցան. զարմացան որ ա-
կընթարթի մը մէջ աներեւոյթ եղան հեշտական
զգացմունք, և իրենց յուսացած, երեւակայած ու
երազածը չգտան. կազդուրիչ լուացմունք մը, հա-
ճոյական խնճոյք մը, ծաղկեալ դեղեցիկ դաշտե-
րուն մէջ պտոյտ մը, ազնիւ մարդոց հետ տե-
սակցութիւն մը, օգտակար գըքի մը ընթերցու-
մը - ասոնք աւելի հաճոյական առարկաներ են
քան թէ ապականեալ երեւակայութիւնը գի-
ճութեամբ և շնութեամբ յագեցնել: Թոյնի բա-
ժակներ են այս երկուքը, որ թէեւ վայրկեան
մը հաճոյք պատճառեն այլ օրեր և տարիներ
ցաւ, խղճի խայթ և թշուառութիւն յառաջ կը
բերեն:

Ազամ ու եւա արգիլեալ պտուղն ուտելէն
մեծ բաներ կը յուսային, սակայն սրբան որ սի-
րուն և հաճոյ թուեցաւ իրենց անկէ ճաշակել-
նին, բիւրապատիկ աւելի եղաւ քիչ մը յետոյ
իրենց երկիւղն ու ցաւը, որ Աստուծոյ երեսէն
փախչելով ծառոց մէջ ինքզինքնին ծածկեցին.
և երբ իրենց մեղաց պատիժն ու անեծքը Աստ-
ուածային բերանն վճռեց, և բոցեղէն փերովբը
զանոնք գրախտէն դուրս, անապատը աքսորեց,
որքան զառն արտասուօք զղջացին անոնք վայր-

կենական հաճոյքը յագեցնելուն վրայ : Մարդկութեան նախաճնողաց համար արդիւնեալ ծառը մեզի համար ալ մարմնոյ այն անդամն է որ Աստուծոյ ուղած ատենէն, այսինքն ամուսնութենէ յառաջ իրաւունք չունինք գործածելու :

Պիղծ և ապականեալ երեւակայութեան տէր անձինք զիրենք արդարացնելոյ համար կըսեն թէ ծննդական գործարանաց զարգացումը զանոնք յաճախ շոյափելոյ կարօտ կընէ . ասի յուր յիմարութիւն մ'է , և այնքան վատ ինչպէս եթէ գինեմոլն ըսէր թէ արբեցութիւնը իրեն օգտակար է : Անշուշտ որեւէ վատութեան գերի եղող մը ինքզինքը արդարացնել կը ջանայ , անիրաւ փաստաբանի մը նման , որ անիրաւութիւնը իբր իրաւունք կուզէ հաւատացնել :

Ուրիշներ ալ կըսեն թէ սերմը պարպելոյ գրգռուն բնութենէ է ուտաի պէտք է յագեցընել զայն : Ա՛ռ քեզի սուտ մ'ալ , իբր թէ խաբեբան խաբելէ զատ ուրիշ բան չեմ կրնար ընել ըսէ , և գողն առարկէ թէ գողութենէ զատ ալ բան մը չկրնար ընել : Միայն կենդանեաց մէջ , ան ալ երբ կատարեալ հասակի ժամանած են անոնք ծննդական անդամոց գրգռուն յագեցնելոյ մղում մը կայ : Մարդուս մէջ այսպիսի մղում մը չկայ , նախախնամութիւնը այս մասին ալ կարգադրութիւն մ'է ըրած մարդուն համար ուսկից կենդանիք զուրկ են :

Երբ արուն աւելորդ սերմն ունի գիշերը քընոյ մէջ նա ինքնին կը հօսի . ասի ըստ կանոնի ամեն երեք շաբաթն անգամ մը կը պատահի ,

միայն թէ այն մարդիկը որ գիծութեամբ կործանեալ , խանգարեալ , տկարացած և չափազանց դիւրագրգռու եղած են մէկ շաբաթուան մէջ մի քանի անգամներ , մինչեւ իսկ ամեն գիշեր , սերմնահոսութիւն կունենան . ասի նոյն ատեն ստուգիւ հիւանդութիւն մ'է որ մարմնոյ և մտաց համար ծանր հետեւանքներ կրնայ ունենալ , սակայն երբ երկու կամ երեք շաբաթն հեղ մը , մի անգամ , սերմնահոսում պատահի քնոյ մէջ , յայնժամ բնութիւնն է այն որ աւելորդը կարտաքսէ և ասի վնասակար չըլլալէն զատ յաւէտ օգտակար կըլլայ . ասկից զատ ուրիշ օրեւէ կերպով սերմնահոսութիւն , բացի ամուսնութենէ , անպէտք է և թէ բնութիւնն և թէ կրօնքը միանգամայն կ'ազնայնէ : Մովսիսական դրութեան մէջ յաճախ սերմնահոսում ունեցող մարդ մը Տաճարէն և ընկերական կեանքէ արտաքսեալ էր , (Գիրք Ղեւտացւոց Գլ. ԺԵ .) , որոյ դպչողն անմաքուր կը համարուէր , և երբ սերմնահոսումը բուժուելով վերջանար տակաւին եօթն օր անմաքուր սեպուելով , միայն լուացուելէ և հանդերձներն մաքրելէ ետեւ կրնար դարձեալ այլոց հետ յարաբերութիւն ընել : Այն , մինչեւ իսկ , ըստ կանոնի բնութեան , քնոյ մէջ եղած սերմնահոսումը պիղծ կը սեպուէր (տես նոյն գրքին նոյն գլխուն 16 համարը) : Նաեւ կանանց պարբերական հոսումը (նոյն տեղ համար 19) անմաքուր կը համարուէր :

Այս պարբերական հոսումը Ամենիմաստ Արարիչը կարգադրած է որ հիւանդութիւն մը չէ

այլ առողջութեան պատճառ և նշան . ասով յը-
ղութեան ատեն , երբ պարբերական արեան հո-
սումը դադրի , արգանդին մէջ սերունդ առնող
մանուկը սնունդ կտանայ :

Թողով որ մեր սրբազան կրօնքը և սուրբ
Աւետարանն և բարոյականութիւնը անժխտելի
կերպով մարմնոյ վրայ գործեալ այս պղծութիւնը ,
գիճութիւնը , խստիւ կարգիլէ և ամենասարա-
վելի պատիժներ ու անեծքներ կը տնօրինէ (*),
անցնինք գիճութեան հետեւանացը . նորա Դժոյգը
աս աշխարհիս վրայ կսկօի , զի նա բոլոր մարմինը
և միտքը կը կործանէ , կը խանգարէ և կապա-
կանէ :

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԳԻՃՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՐՄՆՈՅ ԱՄԵՆԱՉՆԻԻ
ՀԻՒԹԵՐՆ ԵՒ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ
ԿՍՊԱՌԷ ԵՒ ԿԱՊԱԿՍՆԷ

Արական ծննդական գործարաններէն գըր-
գըրմամբ հոսած սերմն մարմնոյ ամենազօրաւոր
և ամենակենսական հիւթն է , որոյ պաշտօնն
է մարդկային կենաց ծիլն լինիլ , ուստի նորա

(*) Տե՛ս , սուրբ Աւետարանին հետեւեալ համար-
ները . Կողոսացոց ԳԼ Գ . հմր . 6 : Եփեսաց . ԳԼ Ե .
հմր . 5 : Հուլմայեց . ԳԼ Ե . հմր . 24 և 32 : Ա . Կո-
րնթաց . ԳԼ 2 . հմր . 13-20 . և դարձեալ նոյն գրքին
ԳԼ Գ . հմր . 17 և այլն :

մէջ մարդկային բնութեան վերաբերեալ ամե-
նայն ինչ բողբոջանման պարունակեալ է բուսոյ
վրայ տեսնուածին պէս : Սերմը՝ նոր բոյսն ըստ
էութեան և կենաց իր մէջ կը կրէ և յետոյ
կարտադրէ , հետեւաբար բուսոյ մէջ ալ սերմը
բոլոր բոյսին ամենազնիւ և ամենակատարեալ
մասն է : Ի՞նչ են ճիւղերն ու տերեւներն . ի՞նչ
են ամենագեղեցիկ ծաղիկներն ծառին պտղոյն
հետ բաղդատմամբ . պտուղը սերմն իւր մէջ կը
բովանդակէ , և բոյսին բուն զօրութիւնը հոն է
կեդրոնացած , և նորա աճումն ու զարգացումը
միայն անոր համար է : Ճիշտ այսպէս նաեւ
մարդկային սերմն կենաց զարգացման և աճման
կեդրոնն է : Հոն կեդրոնացեալ են մարդկային կե-
նաց բոլոր զօրութիւններն :

Մարմնոյ այն անօթներն , յորում սերմն կը
պատրաստուի , բոլոր կենաց ամենազնիւ և կեն-
սապահ գործարանաց հետ սերտ կապակցու-
թեան մէջ են . ասոնք են արեան երակներն ,
լիւղերը և մանաւանդ ուղեղը որ բոլոր ջղաց կեդ-
րոնատեղին լինելով կենաց ամեն գործողութեանց
աղբիւրն է : Որովայնի գլխաւոր երակէն երկու
երակներու (սագի փետրոյ հաստատութեամբ)
ճիւղեր արիւնը ծննդական գործարանաց կը հա-
ղորդեն . անհամար մաղի պէս երակներ արիւնը
զանելով անոր ամենազուտ , ամենասննդարար և
ամենազօր մասը կը զատեն և սերմը կը պատրաս-
տեն : Արիւնը բոլոր մարմինն սնուցանող նիւթն
է . մեր կերած ու խմած բաներուն ամենալաւ
մասունքը արիւնը իր մէջ կը ժողովէ : Ստամոքսին

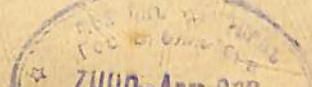
և աղիքներուն մէջ մարտաւած սնունդը (Chymus) անթիւ ծծիչ երակներէ հաւաքուելով սպիտակ սնուցիչ նիւթի մը կը փոխուի (Chylus) և դըլ-խաւոր երակէն (ductus thoracicus) անցնելով դէպ ի ձախ թեւին տակէն վեր կելլէ և արեան անօթին (vena subclavia) մէջ կը թափի, ասկից ալ դէպի սիրտը կը հոսէ : Այսպէս արիւնը շարունակ մեր կերած սնունդներուն նիւթէն է, թուքերուն մէջ ալ, մեր շնչած օդէն կը սնանի : Արիւնը սրտէն մարմնոյ ամեն կողմն կը հոսէ, և ոսկորներուն, ծուծին, միսին, մարթին, և մարմնոյ ամեն կողմերուն պէտք եղած սնունդը կը մատակարարէ :

« Մարմնոյ կեանքն արիւնն է » : Այս կենսական նիւթէն սերմն կը գոյանայ որուն մէջ արեան կենսական մատունքը և զօրութիւնները կատարելապէս կը բովանդակին : Սերմն կենսական հիւթ մ'է, կենսատու, սննդարար և զօրեղ հեղուկ մը որոյ մի քանի կաթիլն ամբողջ մարդու մը կենացն տիպը կը բովանդակէ իւր մէջ : Այս է ահա գիծութեամբ վատնեալ և սպառեալ կենսական հիւթը :

Բժիշկներն կը հաստատեն որ ունկի մը (8 տրամ) սերման կորուստը մարմինը առաւել կը տկարացնէ քան թէ 40 ունկի (320 տրամ) արեան կորուստը : Արդ, խորհէ, երիտասարդ, որ մարդու մը երակէն հազիւ 10 ունկի (80 տրամ) արիւն կառնուի, և այն ալ երբ հաստատուի թէ մարդն առանց անոր վտանգի մէջ է : խորհէ, թէ այս կորուսեալ արիւնը որքան կը տկարացնէ

մարդը . երեւակայէ անգամ մը ջերմերով տանջուողներուն վիճակը, երբ կառողջանան որքան թոյլ, անզօր և տկար կըլլան, որոյ պատճառն, բացի ուրիշներէ, արեան կորուստն է . և տակաւին անոնք գուցէ 40 ունկի արիւն կորսնցուցած չեն . չէս սարսափիր, խեղճ պատանի, երբ խորհիս որ քեզ նման հաղարարքը իրենց կամօքը քիչ առեւնի մէջ առաւել քան 40 ունկի սերմ կը կորսնցնեն, և արդեօք զարմանալի է որ այն կենսապահ և զօրեղ հիւթին կորուստը այնպիսի տխուր հետեւանքներ կունենայ : Սակայն սարսափելով պէտք է աղչինք երբ խորհինք որ գիծութիւն ընողներուն մեծագոյն մասը սերման ըստ բնութեան օրինաց հասնելոյ ժամանակէն, այն է տասնեւվեցերորդ տարիէն, առաջ կսկըսին, և բնութեան վրայ կը բռնանան : Այն դըրդիւն որ դեռ քնացած լինելու էր, պատանեկութեան մէջ բռնի կարթնցնեն և ծննդական գործարաններն բնութեան հակառակ գործողութեանց կը մղուին, որով շղային ամբողջ գրութիւնը սարսափելի կերպով կաւերի ու կը խանդարուի, և մարմնոյ ու մտաց աճումը, զարդացումը և առողջութիւնը կարգիլուի և կործանման կը մատնուի : Ոմանք կը խորհին թէ երբ անգամ մը սերմն արիւնէն զատուած է, հոսել անգամ մը սերմն արիւնէն զատուած է, հոսել տալն փաստ չունի, ըստ որում արիւնը շարունակ նոր սերմ կարտադրէ : Սարսափելի սխալ մը, մեծ մոլորութիւն մ'է ասի : Մեր կազմութիւնը քննելով կը տեսնենք որ քնոյ մէջ չը հոսող սերմն շարունակ արեան շրջանին հետ կխառնուի և ար-

1803 2 07

եան նոր սնունդ և բոլոր մարմնոյ զորութեան կը սոյ : Ամբողջ մարմնոյ մէջ լոկ շնչերակներ (arterie) չկան որ արիւնն սրտէն մարմնոյ բոլոր անդամոցը և մասանցը կը հաղորդեն , այլ նաեւ ծծիչ երակներ (vena) որ մարմնոյ բոլոր մասունքներէն արիւնն ծծելով սրտին կը վերադարձնեն . նոյնպէս ալ սերման անօթներուն մէջ այսպիսի ծծիչ երակներ կան որ շնչերակաց արտադրած սերմն ծծելով կը հաւաքեն և արեան վերստին սննդարար ու զօրացուցիչ նիւթ կը հաղորդեն . ասի արական գորութեանց բուն աղբիւրն ու հանքն է . ասով արուն էգէն իր ուժովը կը տարբերի , ասի նոյն իսկ արական կենաց բոցն վառ պահող իւղն է : Գիծութեամբ արիւնը այս կենսական հիւթէն կը զբհուի , և ուստի բոլոր մարմինը զօրացնելու անկարող կըլլայ : Սերմը կորսնցնելը շարունակելով արեան կենսապահ գորութիւնը և սննդարար հիւթը կը պակսի , արեան որպիսութիւնը և բնութիւնը կը փոխուի , և իր ազնիւ մասերն կը պակսին , փնասակար մասունքն կաճին ու կը բազմանան , լաւ արիւնը գէշ արեան կը դառնայ , և այսպէս բոլոր մարմնոյ գործարանաց , անօթաց երակաց ու հիւթոց մէջ կործանում , աւերում թոյն , տկարութիւն , և ընդհանուր խանդարում լինի , և այն մարդն կսկսի հետզհետէ լուսաւոր , շքեղ , վարժարանաւ , սոսկալի և վերջապէս կը սննդ :

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԳԻՃՈՒԹԻՒՆԸ ՋԻՂԵՐՆ ԲՆՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՎՍՈՒՍԿ ԿԸ ԼՍՐԷ ՍՏԵՆ ՄԸ ԵՒ ՅԵՏՈՅ
ԿԸ ԹՈՒԼՑՆԷ ԶԱՆՈՒՔ

Այս գլուխը մասնաւորապէս իգական սեռին ուշադրութեանը կը յանձնենք , ինչու որ յաւետ անոնց կը վերաբերի : Ծննդական գործարանք մարմնոյ միւս անդամներէն առաւել ճոխ են ջիղերով . այս բազմաթիւ ջիղերուն միջոցաւ նոքա մարմնոյ աղնուագոյն մասանցը հետ սերտ յարաբերութեան մէջ են , (տղնայարին ծուծին և անոր ջիղերուն հետ ուղեղին և անոր ջիղերուն հետ) . և որովհետեւ ջիղերն ամեն շարժմանց և զգացմանց պատճառն ու առաջնորդն են , ուստի ծննդական անդամոց փնասող ամենայն ինչ ջիղերուն և մանաւանդ ներքին գործարանաց , ինչպէս ստամոքսին , մարսողութեան գործարանաց և կուրծքին մէջ թաքեալ ազնիւ անօթներուն , կազդէ : Մարմնային կենաց վրայ ջիղերուն ունեցած այս ազդեցութիւնէն զատ մտային կենաց ալ կազդեն անոնք . նոքա մտային կենաց բուն զգացողութեան և շարժման միջոցներն են , և առանց ջղային առողջ կենաց մտային վիճակն անկարելի է որ առողջ լինի :

Արդ ծննդական գործարաններն գրգռելով՝ անոնց ջիղերն ալ , և իրենց հետ մարմնոյ միւս ջիղերն ալ բնութեան հակառակ կը գրգռուին ,

կը ձգտին, կամ կը լարուին. ասի գիճութեան մէջ անհունս բունի է, քան բնութեան համաձայն մերձաւորութեան մէջ. ուստի, ընդհանուր առմամբ, նա առաւել եւս փաստակար է քան զայս: Ամեն ձգտման և լարման քակումմը, թուլութիւն մը, կը յաջորդէ. թեւդ եթէ խստիւ շարժես, հուսկ յետոյ նա թուլցած վար կիյնայ: Երբ ստամոքսդ չափազանց և զօրաւոր կերակուրներով լեցնես նա կը թուլնայ և կը տկարանայ: Եթէ աչքդ չափէն աւելի նեղես նա կը տկարանայ, կը յոգնի և կը փասուի. գինեմուլը եթէ արբեցուցիչ ըմպելիքներով ջիղերն գրգռել շարունակէ, ձեռքերն և ծունկերն կը դողդղան. և եթէ երախայ մը իր փոքր մատն շարունակ բերանը դնէ, այն մատն միւսներէն փոքր ու տկար կը լինի: Այլ սակայն ասոնցմէ հազարաւոր անգամ առաւել է երբ գիճութիւն ընողը բնութեան հակառակ իր ամենանուրը ջիղերը ձրգտեցնելով և գրգռելով իրեն կործանում և մահ պատրաստէ: Չարաչար դործածեալ ջիղերն իրենց իսկութիւնը կայլայլեն, զօրութիւններն կը կորսնցնեն, անոնց բուն ձգտումը և կեանքը կը փասուի, անոնք դողդղալ կսկսին, զի մարմինէն այն հիւթերն կարտաքսուին որոնք մարմնոյ կենդանութիւն և մտաց առողջ կեանք կուտան: Ուստի Փի.Ք.Ու.Բ, որ սոյնորաբար ցանկութեան քարողիչ կը կոչուի, կըսէ, « Սերման կորուստը մարմնոյ և մտաց մեկ մասն կորուստն է » և կը խրատէ սոյն հիւթը զգուշութեամբ պահել և պահպանել:

Սակայն այս գրգռումէն յառաջ եկած բազմա-

գիւմի փեսաներն ու վտանգները թէ իդական և թէ արական սեռին համար նոյն են:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԳԻՃՈՒԹԵՆԷ ՅԱՌԱՋ ԵԿՈՂ ԲԱԶՈՒՄ
ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ՄԱՐՄՆՈՅ
ԱՒԵՐՄՈՒՆՔ

Այս նիւթիս վրայ ես բժիշկներուն խօսիլ պիտի տամ, թող անոնք իրենց բազմամեայ փորձառութեամբը գիճութեան փասուցը ապացոյցներն անփորձ պատանեաց յայտնեն: Սակայն եթէ այս տկարութեանց մին մէկու մը վրայ տեսնելու լինիք, չըլլայ որ անմիջապէս զանի իբր գիճութեան որս մը դատապարտէք, քանզի նոյն տեսակ հիւանդութիւնք երբեմն և շատ անգամ բոլորովին այլ պատճառներէ ալ յառաջ կը գան, ինչպէս չափազանց ուսանելէ. ասի ալ գիճութեան նման ջիղերն կրնայ տկարացնել առանց տկարին կողմանէ պատճառ տրուելոյ. նաեւ կըրնայ պատահիլ որ երբեմն գիճութիւն ընողի մը վրայ երկար ատեն նոյն արդիւնքները չը տեսնուին և նա ալ խորհի թէ գիճութիւնը նկարագրածիս պէս գէշ հետեւանք չունի, սակայն, անփորձ երիտասարդ, լաւ գիտցիր որ գիճութեան հետեւանքներն որոնք ժամանակ ծածկեալ ման աչքան սարսփելի են:

Այս քան մենք խօսեցանք, սոյն նիւթին վրայ քիչ մ'ալ բժշկաց ձայնը լսենք: « Գիճութեան

հետեւանքներն, կրսէ թեոս, զանազան են ըստ տարբերութեան մարմնոյ կազմութեան և կենցաղավարութեան, սակայն ոչ ոք այս կամ այն կերպով անոր հետեւանքներէն կրնայ պրծիլ: Իմ փորձառական շրջանիս մէջ պատահած ամենավատ դէպքերն հետեւեալներն են որոնք խիստ յաճախ կը պատահին: Սորանոք կարծեալ իմ հարուստ գիճութեան գերիներէն ոմանք կամ ախորժակին կը կորսնցնեն, կամ անսովոր բազմանք մը կուեննան ուտելոյ որ երբեմն անասնական անյադութեան աստիճանի կը մտենայ: Այլք սաստիկ ցուեր կզգան, մանաւանդ մարտողութեան ատեն, կամ այնպիսի անսովոր կերպով կը փոխեն որ բուժելն անկարելի է մինչեւ որ այս զազրալի սովորութիւնը չը թողուի:

Գնչառութեան գործարանէ կը պարտան. ասկից շատ հեղ չոր հազ մը կը դոյնայ, և ձայնը գրեթէ միշտ տկար և մեղմ կըլլայ, և քիչ մը խիստ շարժում եղած ատեն մարդը հեւալ կըսկսի:

Չլայն գրութեանը բարձրին կը լինայ. այն որ մարդկային մարմնոյ կազմութեանը վրայ փոքրինչ գաղաբար ունի, դիւրաւ կը հասկնայ որ այս երեք պատճառներէն ամեն տեսակ գաղտնի հիւանդութիւնք կը յղանան և առօրեայ փորձառութիւնն կապացուցանէ որ ասի յերաւի կը պատահի: Սորա առաջի գառն պտուղներն են հարուստ զբաւնեան զբաւնեան հասցումը, այդեքո՛ գնահատութեանը, շրթանոց որճոնութեան, երեսի գնահատութեան, կարգաբոյն օղկերէն շրթան շրթն, անորոշ և երկչոտ հայեցուածք, ապակիի նման աչքեր, գէմքին վրայ

փոքր էշկեր որոնք մերթ ընդ մերթ կը պայթին այլոց տեղ բանալոյ համար և սովորաբար ճակատին վրայ, երկու ականջներուն վերի կողմը, քիթին և շրթանոց բարձրիքը նոր ինորոյ իրարու կը յաջորդեն, որոնք շատ կամ քիչ շարաւ կը պարունակեն: Բացի սոցանէ զգալի նիհարութիւն, զարմանալի դիւրզգայնութիւն, մանաւանդ երբ օդն կը փոխուի, աչաց յոգնութիւն և տկար տեսութիւն, մտային բոլոր կարողութեանց իրական նուազում, (մանաւանդ յիշողութեան): Մինչեւ հոս Տօքթօր Թեոսի վկայութիւնները մէջ բերինք, որոյ Տօքթօր Հուֆէլանտ գրեթէ կէտ առ կէտ կը համաձայնի:

Անգղիացի բժիշկ մ'ալ հետեւեալ կերպով կը խօսի:

« Գիճութեան ունակութիւն ունեցող անձանց մարմինը երբէք կատարեալ աճում և զարգացում չ'ստանար, այսու ամենայնիւ կրնայ ըլլալ որ բարձրահասակք գիճութեան գերի եղած անձինք լինին և շատ կարճահասակներ անկից բոլորովին զերծ: Այս ախտին որս ըլլողներէն ոմանք բնաւ չեն կրնար քնանալ. ոմանք ալ գրեթէ միշտ ծննդական անդամոց կիզում ունին, որոյ հետեւանքն է սրտի բաղխում, նուազում, տխրութիւն, հառաջանք և լալ: Ուրիշներն ալ խիստ գէշ կը հազան, գաղտնի ջերմ և խիստ դառն ցաւերով թոքախտ կուեննան: Մին գլխուն վրայ կը գանգատի, միւսն կուրծքին վրայ: մին ըստամոքսին վրայ, ուրիշն աղիքներու վրայ. ոմանց մարմնոց բոլոր անդամներն կը դողան, ինչպէս

ձեռքերն , ոտքերն եւն . և ծունկերնին անհաստատ և անցօր կըլլան , այլոց ալ աղիքներուն գործողութիւնը անկանոն լինի . ոմանք շարունակ որովայնի պնդութիւն կունենան , այլք արեան հոսում . այս աղետից կընկերանան ծննդական անդամոց մէջ ցաւ և գրգռում և շարունակ սերմնահոսութիւն , որով մարմնոյ բոլոր զօրութիւնը կսպառի . ոմանք միզելու մեծ դժուարութիւն կը կրեն , այլք չեն կրնար մեզն պահել . չափահաս անձանց յաճախ յակամայս միզելուն պատճառն այս է » :

Պէօրհաֆէ հռչակաւոր բժիշկն ալ գիճութեան հետեւանքները այսպէս կը թուէ . մարմնոյ անգամոց յոգնութիւն , անհոգութիւն , ծուլութիւն , գողալ , նիհարութիւն , հիւժոց սպառում , ուղեղի ցաւ , զգայարանաց մանաւանդ աչաց , փթութիւն , ողնայարին ծուծին սպառում . անզգայութիւն և այլ բազմաթիւ հիւանդութիւնք :

ԳԼՈՒԽ . Է .

ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ ԾԱՆՐ ՀԵՏԵՒԱՆՔՆԵՐ ՄՏԱՅԻՆ ԿԵՆԱՅ ՎՐԱՅ

Գիճութեան մարմնոյ վրայ ունեցած սարսափելի ազդեցութիւնը և յառաջ բերած ծանր հետեւանքները քննեցինք , այժմ հոսոյն կերպով խանգարմանցը վրայ խօսելոյ կուգանք . ապի ստուգիւ մարմնոյ կրածէն աւելի ծանր և ցա-

ւալի է : Գիճութեան գերի եղող մը ըստ արտաքին երեւոյթի մարմնոյ կատարեալ առողջ կրնայ երեւնալ . այտերն լեցուն կրնան լինիլ , սակայն իներքուստ սորա գլխովին հակառակն է . նորա մտային կարողութիւններն խապաւ խանգարեալ են և աւերեալ , հոգին մահուան մօտ հիւանդ է :

Գիճութեանէ ճնշուող և վնասուող մարմնոյ մասունքներէն ամենէն առաւել խանգարուողներն ջիւղն են , որոնք մարմնոյ ամենանուրբ և ամենագաղտնի մասունքն լինելով իրենց խանգարումն ալ անմիջապէս յայտնի չը լինիր : Ասի ճիշդ այն տանը կը նմանի որ երկար ատեն հաստատ ու լաւ կեցած է , մինչդեռ նորա հիւմ եղող գերաններն շատ ատենէ ի վեր որդերէն կերեալ ու մաշուած են , և երբ այս սպառումը որոշեալ կէտի մը հասնի , յայնժամ կը փլչի նա . և ո՞վ չգիտեր որ խիստ մեծ լինի նորա կործանումը : Դարձեալ սորա նման , խնձոր մը կրնայ երկար ատեն իր լուսաճաճանչ կարմրութեամբն սյլոց աչքը շլացնել , մինչդեռ ի ներքուստ աւերիչ որդի մը կերակուր է եղած նաև երբ փտութիւնն անգամ մ'սկսէ յայնժամ ամբողջ խնձորն խապաւ կը փտաի :

Այսպէս կան գիճութեան որս լինող գեղեցկատեսիլ երիտասարդներ որոնց վրայ տկարութեան նշոյն անգամ չերեւիր , սակայն նոցա ծուծը բոլորովին մաշած ու սպառած է . մարմնոյ մէջէն կենսապահ հիւթերն ու մասունքներն սպառած են և մանաւանդ միտքը տկարացած է : Զիղերն մտային կենաց գործիներն ու միջոց-

ներն են , ինչ բան որ Վիդերուն կը փնտսէ մտքին եւս կը փնտսէ , ասոր համար գիծութեան աղդեցութիւնը մոռնալէ քառուսէ ևս զքառուսէ եւ քառուսէ քառուսէ , և երբ գիծութեան գերի լինող երիտասարդի մը վրայ արտաքին այն վատ հետեւանքներն տեսնուին , ի ներքուստ եղած կործանումն ու խանդարումը ասիկց խիտ շատ յառաջացած է և մտաց մէջ մեծ աւերումներ տեղի ունեցած են :

Ընդհանուր առմամբ կրնանք ըսել որ գիծութիւնը մտային կարողութեանց անկանոնութեանն ու խանդարմանը , գրգռման , մեղամաղձութեան , յիմարութեան , խելագարութեան և անձնասպանութեան պատճառ կըլլայ : Շատ հեղ այս հետեւանքներն արտաքուստ չեն երեւիր , գիծութեան գերին այլոց նման կը շարժի , կը դործէ , ուրախ և զուարթ կը լինի , քաջառողջ և երջանիկ կը թուի , սակայն ի ներքուստ նորա մտային կեանքը թառամելոյ վրայ է ստուգիւ անտանելի է աշխարհիս մէջ այս տեսակ կեանք մ'անցնելը , առանց մխիթարութեան խաղաղութեան և առանց յուսոյ :

Վերոյիշեալ ընդհանուր ստորագրութեանց վրայ մասնաւոր տեղեկութիւններ տանք : Այս թունաւորիչ միջութեան երիտասարդաց վրայ բերած հետեւանքներուն մին այն է որ անոնց խորհուրդներն ցրտեալ լինին , ուսանողներն դասի ատեն բնաւ ուշադրութիւն չեն կրնար ընել . ուսմունքը կատեն և աշխատութեանէ կը դարչին , որով գիտութեան , ջանքի և բարոյական վարուց

մէջ ետ ետ կերթան , գիծութեան գերին եւս առաւել կրօնքը կատէ , ինչպէս նաեւ ամեն բարձր և ազնիւ բաները , այնպիսիք իրենց անձին շրջանէն անդին չեն կրնար անցնիլ , սակայն ինքզինքնին ալ չեն կրնար սիրել . հետեւաբար անձերնէն զզուանօք կը դարչին , և այլոց առջեւ խոնարհիլ չկամելով բոլոր աշխարհս կատեն , այսպէս ամեն բանէ զզուելով , Աստուծոյ , մարդկանց և իրենց դէմ բարկութիւն և զայրոյթ ու ձանձրութիւն կզգան , և ինքզինքնին բորտներու նման մարդկային ընկերութենէն կարտաքսեն . սէրը և բարեկամութիւնը , անմեղ զուարճութիւն և ուրախութիւն անոնց համար չէ . մէկ խօսքով երջանկութիւն չկայ այնպիսեաց համար , այլ միայն անբարոյական և պիղծ խօսակցութիւնք , զազիր պատմութիւնք , և այլանդակ նրկարներ անոնց ուշադրութիւնը դրաւած է , ասոնք են միայն անոնց ուրախութիւն պատճառող առարկաներն , գիշեր ցերեկ իրենց պիղծ փափաքներն կերաղեն անոնք և երեւակայութիւննին անոնցմով զբաղած է : Ասի մոռնալէ քիծուիլ կը կոչուի որ ոմանք առանց մարմնականին կը կատարեն , այլ սակայն նորա հետեւանքը միշտ այս է որ մարդուս ներսը անբերի անպատ մը կը դառնայ , ուր բոյս չկրնար աճիլ , և ուր ջուր չըհասիր , այլ լոկ չոր աւազը փոթորկալից հովերէն աստ և անդ կը տարուբերի ատեն մէկ կանանչագեղ բոյսն արմատէն խլելով : Այլ եւս զազրալի երեւակայութիւններ մտաց վրայ յարձակելով խորհրդածութեան , վճռոյ ,

դատողութեան, զգացման, կամաց, և յիշողութեան կարողութիւններն իսպառ կը մեկնին, վերջապէս սարսափելի մեղամաղձութիւն մը անոր վրան կը տիրէ, կեանքէն կը ձանցրանայ նա, և ալ այն մարդը ինչպէս է, որոյ հետեւանքը կամ խելագարութիւն է և կամ անձնասպանութիւն: Իբր ապացոյց մեր այս ըսածներուն երկու հոչակաւոր բժշկաց վկայութիւններն յառաջ կը բերեմք հոս, « Սարսափելի է, կրտէ Հուֆէլանտ, բնութեան կնիքն որ այսպիսի մէկու մը վրայ կը կնքէ, նա թառամեալ վարդ մ'է, ծաղկած միջոցին չորցած ծառ մը, շրջող մեռեալ մը, կենդանի դիակ մը: Այո, այն համը մոլութիւնը մարդուս ամեն եռանդն կը մարէ ու կեանքը կսպառէ, և չմնար այլ ինչ քան անզօրութիւն և մահուան տժգունութիւն թառամեալ մարմնոյ և տխրութիւն մտաց, այնպիսիք խիստ քիչ կը խօսին և ան ալ ստիպմամբ ալ հոգւոյ կայտառութիւնը մարած է: Կայտառ երիտասարդք և աշխոյժ պատանիք այս մոլութեան գերի լինելով ապուշ և փթամիտ կըլլան, անոնց խանդավառ երեւակայութիւնը կը խանդարի երիտասարդք իգական սեռէն (և կանայք ալ արական սեռէն) մին տեսնելու որ ըլլան այլ և այլ հեշտական բաղձանքներով կը յուզին: Երկիւզ, զղում, ամօթ և յուսահատութիւն այս սարսափելի վիճակը բուժելէ աւելի կը ծանրացնեն, վերջապէս այսպիսիք անձնասպանութեան կը ձեռնարկեն, անձնասպանութեան որոյ ոչ ոք առաւել ենթակայ է քան գիճութեան գերի

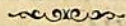
լինողն, և ասի զարմանալի չէ, զի այնպիսիք շրջուն մեռեալ լինելէ աւելի կատարելապէս մեռեալ լինիլ կուզեն »:

Տօբթօր թեսօ ալ հետեւեալ կերպով կը խօսի: « Գիճութեան պատճառաւ մարդկային մարմնոյ մեքենայն կը խանդարի, յիշողութիւնը կը կորսուի, երիտասարդն իւր կայտառութեան օրերուն մէջ ձերութեան ամեն նշաններն իւր վրայ կը կրէ և կզգայ. ամեն գործի անյարմար և անընդունակ կը լինի և աշխարհս և ապրելն ծանր ու անպիտան բեռ մը կը համարի նա և իրմէ ու այլոցմէ դժգոհ կը լինի. երկիւզ մը նորա մէջ կը տիրէ որ անտանելի ցաւէ մ'ալ առաւել խիստ է. խղճի խայթն է այն որ երթալով կաճի և մահէն ետքն ալ դժօխոց մէջ անշիջանելի հրոյ փոխուելով յաւիտեանս յաւիտեանից զինքն կը լափէ ու կը մաշեցնէ: Վերջապէս այս աղետներէն զատ ուրիշ սարսափելի հարուած մի ալ կայ որոյ անվրէպ ենթակայ կը լինի գիճութեան հետեւողն. ասիկայ է ան որ եթէ անանկ երիտասարդ մը ամուսնանալու ըլլայ որոյ հայր չի ունի, կամ եթէ տղաքներ ալ ունենայ, տրկար, անզօր, վատառողջ, ի մի բան խեղճ ու թշուառ արարածներ կըլլան անոնք:

Երբ սերմն շուայլարար վատնուած է, մնացած մասը, իւր բնական յատկութիւնն կորսնցընելով, անզօր, ջրոտ և տկար հեղուկ մը կըլլայ, որուն մէջ մարդկային կենաց բողբոջն չկայ: Այսպէս գիճութեան հետեւողն ինքզինքը աշխարհիս ամենամեծ բերկրութենէն կը զրկէ, որ

է ծնողական ուրախութիւնը , զի ինչ ուրախու-
 թիւն կրնայ զգալ մարդ երբ իր տկար , վատա-
 ոողջ , խեղանդամ և անողոր ջիղերով մանկանցն
 վրայ նայի . անմեղ մանուկներ որոնք հօրերնուն
 անէծքը իրենց վրայ կը կրեն . ողորմելի տեսարան .
 ստուգիւ այն թշուառ մանկանց կրած տանջանք-
 ներն իրենց հօրը անէծք և դատապարտու-
 թիւնն են :

Ինչ որ է սերմը նոյն է նորա պտուղը .
 սարսափելի վճիռ : Հունար ինչպէս որ լինի նոյն-
 պէս լինի հունձքը . Ինչ որ ցանես , նոյնը հըն-
 ձես . ասի ճշմարտութիւն մ'է այս աշխարհիս վը-
 րայ , և նոյնն է նաև աս կեանքէս ետև յաւի-
 տենականութեան մէջ : Այսպէս գիծութեան
 գերի լինողը ինքզինքն նիւթապէս և բարոյա-
 պէս չարաչար կսպաննէ . այս անտանելի կացու-
 թեան մէջ գտնուողներն միայն քրիստոնէական
 սուրբ կրօնին մէջ իրենց մխիթարութիւնն և բը-
 ժըշկութիւն կրնան գտնել եթէ երբէք կամե-
 լոյ ըլլան :

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՊԱՅՈՅՅՔ ՄԻՆՉԵՒԻ ՑԱՐԳ
 ԸՍՈՒԱԾՆԵՐՈՒՆ ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ ԳԵՐԻ
 ԵՂՈՂՆԵՐՈՒ ՆԱՄԱԿՆԵՐԷՆ ՔԱՂԵԱԼ

Գիծութեան մարմնոյ վրայ յառաջ բերած
 անթիւ դառն հետեւանքներուն վրայ այսչափ խօ-
 սելնէս զկնի , կրնայ ըլլալ որ բազումք տակա-

ւին խտացեալ մնան և ժպրհին մինչեւ իսկ խոր-
 հիլ թէ նկարագրածնուս պէս աւերիչ և կործա-
 նիչ միլութիւն մը , ախտ մը չէ գիծութիւնը .
 ուստի թող գիծութիւն ընողներն , իրենք իրենց
 վիճակին դառնութիւնը ստորագրեն :

Տարիքն առած մարդ մը Տօքթոր Թեխասի հե-
 տեւեալ նամակն գրած է .

« Պատանեկութեան ատենս գիծութեան վատ
 միլութեան տուի ինքզինքս , թէեւ յետոյ բա-
 ւական խորհելով նորա հետեւանացը վրայ այն
 զազրալի ունակութիւնս թողուցի . սակայն աւանդ ,
 զի շատ ուշ էր . ալ ժամանակը անցած էր : Այժմ
 իմ բոլոր ջիղերս դիւրագգաց և դիւրագրգիռ ե-
 ղած են , ասկէ զատ վրաս անզօրութիւն մը տի-
 րած է . ամեն բան ինձ զգուանք կը պատճառէ :
 վրաս երկիւղ մը կը տիրէ որ չեմ կրնար պատ-
 մել : Մնացած ուժս ալ սերմնահոսութեամբ ըս-
 պառելու վրայ է : Դէմքս՝ մեռելի մը երեսին
 նման դունատ է և կապարի գոյն մ'է ստացած ,
 այնքան զօրութենէ ինկած և ուժաթափ եղած
 եմ որ ամեն շարժում ինձ խիստ դառն կը թուի .
 սրունքներս հազիւ թէ զիս կը տանին , նենեա-
 կէս դուրս ելնելոյ չեմ վստահիր անոնց : Մարտո-
 ղութիւնս այնքան խանդարեալ է որ ճաչէն եր-
 կու երեք ժամ յետոյ ամբողջ կերածս առանց
 փոփոխութեան դուրս կը տամ . կուրծքս մաղա-
 սով (պալկամ) լեցուն է , և հազալոյ ալ զօրու-
 թիւն չունիմ : Այս է ահա իմ սոսկալի վիճակս և
 ամեն օր նորանոր տանջանքներ անոնց վրայ կա-
 ւելնան . մէկ խօսքով չեմ կարծեր որ աշխարհիս

վրայ երբէք ինձ նման թշուառ արարած մը ապրած է : Եթէ կրօնքն զիս չսանձահարեր շատոնց այս դառն կենացս վերջ մը տուած էի » :

Նոյն բժիշկին ուրիշ անձ մ'ալ հետեւեալ խօսքերն գրած է : « Դեռափթիթ հասակիս մէջ , կարծեմ ութ կամ տաս տարեկան եղած ատենս , (սարսափելի) այն կործանիչ մուրթեան , ըսել կուզեմ գիճութեան սկսայ որ իմ բոլոր մարմինս կանուխ աւերեց : Քանի մը տարիէ ի վեր բոլոր ուժս կորսնցուցած եմ , շեղերս անդիւի ծայր տըկար ու անզօր են , ձեռքերս բնաւ չեն բռներ և շարունակ կը դողդղան ու կը քրտնին : Ստամոքսս խիստ կը ցաւի , ինչպէս նաեւ թեւերս , սրունքներս , կունակս ու կուրծքս . շատ կը հազամ , աչքերս աղօտած են , ախորժակս դազանի անյագութեան աստիճան հասած է , սակայն և այնպէս օր ըստ օրէ նիհարանալու վրայ եմ , և օրէ օր դէմքս ու մարմինս կը խանդարուի » :

Մէկ ուրիշն նոյն բժիշկին սապէս գրած է : « Պատանեկութեանս մէջ գիճութեան գերի եղայ , որով առողջութիւնս ի սպառ խանդարուեցաւ . չեմ գիտեր թէ գլուխս օ՛ւր է . շարունակ գլխու ցաւ և գլխոյ պտոյտ ունիմ . կը վախնամ որ մի գուցէ կաթուածահար ըլլամ : Սիրտս բռնուած է . խիստ դժուար շունչ կ'առնեմ . ըստամոքսս շատ հեղ կը ցաւի . փորս մերթ հոն մերթ հոս կը ցաւի , բոլոր օրը թմրած , վհատեալ , ծոյլ և ձանձրալի կեանք մը կ'անցնեմ . գիշերն ալ քունս խիստ անհանգիստ է . մարմինըս յաճախ կը քերուի . գոյնս կապարի նման

գունատ է . աչքերս պղտոր են ու կը ցաւին , բերանս դէշ կը հոտի , ալ կեանքէս ձանձրացած եմ : Քալած ատենս հազիւ հազ երկու հարիւր քայլ կրնամ առնել : առանց նստելոյ և հոգնութիւն առնելոյ . կերակուր ախորժակով կուտեմ , սակայն ասի ինձ տանջանք մ'է քանզի կերակուրէն ետև ստամոքսս ցաւ մը կը մըտնայ , այնպէս որ շատ անգամ ստամոքսս նորէն պարպելու կ'ստիպուիմ . քանի մը բաւ կարգալէ զկիսի աչքերս կը ջրոտին ու կը ցաւին . շատ անգամ յակամայս կը հառաջեմ :

Դարձեալ նոյն բժիշկին ուղղեալ հետեւեալ նամակն ալ գիճութեան մտային կենաց հստցուցած շարիքները կատարագրէ :

« Կղզամ որ կուրծքիս մէջ եղող բոցը մատուրջ վրայ է . իմ առաջի կայտառ զգացումներս փճացած են . հազիւ թէ երեւակայութեանս մէջ քանի մը կայծեր գեռ կը սլալան , անոնք ալ զաղբալի նկարներով աղարտեալ են . ամեն բան ինձ երազի մը նման կը թուի , իմ էութիւնս հազիւ հազ կղզամ , ո՛ր և իցէ բան մը խիստ դժուար կրմբռնեմ , ի մի բան կտեսնեմ որ վերջս մօտեցած է թէեւ լաւ կը քնանամ , լաւ ախորժակ և բաւական առողջ տեսք մ'ունիմ » :

Ուրիշ շատ նամակներ ալ կան գիճութեան ճիրաններուն մատնած այլեւայլ անձանցմէ երեւելի բժիշկներու գրեալ , սակայն ասոնք բաւական են ապացուցանելու թէ գիճութիւնը մարդս ինչ աստիճան դառն և սարսափելի վիճակի մը կը հասցնէ : Տար երկինք որ այս նա-

մակներն կարդացող երկաստարդներն և դեռահասակ պատանիք շուտ ընդ փոյթ այն արերիչ և կործանիչ մուսթեան ճանկերէն ինքզինքնին ազատելու յորդորուին :

ԳԼՈՒԽ Թ.

ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ ԵՆԹԱԿԱՅ ԵՂՈՂ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՆՁԱՆՅ ԱՀՈՒԵԼԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Տասը դասընկերներէն հինգը = կրտէ բարեկամացս մին - գիճութեամբ կանուխ գերեզման մըտան, երկուք խտուար և անպիտան մարդիկ եղան, և մին ալ գեռ յիմարանոցը պահուած է, այնպիսի յիմարանոց մը ուր լոկ աբու-ժէն յիմարներն կը պահուին : Այս վերջինը ամենէն առաւել տաղանդաւոր էր անանկ որ միշտ իրմէ բան կը սովորէինք : լեզուագիտութեան, փիլիսոփայութեան, մաթեմատիքական գիտութեանց և երաժրչութեան ձիրքեր ունէր նա : ուսմունքը աւոր խաղալիք մ'էր : զօրաւոր և կայտառ պատանի մ'էր ան : խաղի մէջ զօրութեամբ և յաջողութեամբ զամենը կը գերազանցէր : Երբ քապրն և վեց տարեկան եղաւ իր վրայ փոփոխութիւն մը նշմարեցինք : գոյնը կարանցուց և դեղնեցաւ, երեսին վրայ շարաւալից փշտիկներ եղան, քարուածքը անորոշ էր, պազ նայուածք մը ունէր, յաճախ կը տկարանար, սյը եւս չէր ուզեր լուացուիլ ոչ ալ մազերն սանարել, պիղծ :

ազոտու և թափած մազերով կը շրջէր : բերանն ալ խիստ դէշ կը հասեր և ապուշ կերպով միշտ առջին կը նայէր : Օր մը իր սենեակին պատուհաններն սեւ լաթերով և աշխարհացոյցներով ծածկեալ տեսնելով երբ պատճառն հարցուցինք « լոյսը չեմ ուզեր տեսնել » պատասխանեց, հասկըցանք որ մեկամաղձութիւն եկեր էր վրան : Դասախօսութեան ժամանակ խանդարեալ խորհուրդներով դիակի մը պէս կը կենար : նորա մըտային կարողութիւններն փճացած էին : նա մեզի համար հանելուկ մ'էր, արբեցութեան ալ սկսելով բոլորովին ուժաթափ եղաւ : յետոյ գողութեան սկսաւ, անկէ ետեւ յաճախ խեղազարութեան նշաններ կը տեսնուէին իր վրայ : տարի մը ետքը միտքը բոլորովին խանդարուելով կատարեալ խեղազար մը եղաւ : բժիշկներն յոյսերնին կտրած են իրմէ, նա այժմս անասնոյ մը նման կեանք կանցնէ :

Լսէ, սով երիտասարդ, այս խեղճ պատանւոյն ցաւալի վախճանը, և լաւ իմացիր որ գիճութիւնն էր միայն այս ազնիւ կեանքը որդի մը նըման ուտելով փճացնողը :

Գուցէ ընթերցողն հարցնէ թէ սոյն ուսանող պատանւոյն վարժապետներն ինչու անոր հոգչտարին : սակայն անոնք պատասխանէին և ոչ թէ պատիւ, և գոհ կը լինէին եթէ նա միայն իր դասերն լաւ պատրաստէր : սակայն այս ալ անուրանալի է որ եթէ անոնցմէ մին զանի իր սենեակին տանելով հոն բարեկամաբար, սիրով և գութով զանի առանձին խրատէր, անշուշտ բո-

լորովին ապարդիւն և անօգուտ չէր ըլլար այն տարաբաղդ պատանւոյն իւր յորդորանքը : Տար երկինք , որ մեր վարժապետաց ամեն մէկը դաստիարակներ լինէին և իրենց տուած դասերուն հետ նաեւ աշակերտաց բարոյական վիճակին վըրայ ալ հսկէին փութաշան ուշադրութեամբ :

Ուրիշ պատանի մ'ալ որ խիտ քաջառողջ և սքանչելի տաղանդներու տէր էր , տասնեւվեց տարեկան հասակին մէջ դողդոջուն ծունկերով ասդին անդին կը շրջէր . այնչափ անզօր և տկար էր նա որ եթէ մտտով հրէին , ինչպէս որ կրսնն , թաւալգլոր յերկիր կը տապալէր . այս անձը իւր 23 ըդ ծաղիկ հասակին մէջ գերեզման մտաւ :

Ինչ էր իւր մահուան պատճառը . - գիճութիւն : Այլ սարսափելի իրողութիւն մի լուարուք : Գեղեցիկ տաղանդներով և բարձր ձիրքերով զարգարեալ դեռահասակ երիտասարդ մը սոյն մութութեան ենթակայ եղած էր . գիճութիւնը նորա կենաց թերն օր ըստ օրէ կը մաշեցնէր , թէեւ յարտաքուստ զուարթ ու կայտառ կերեւէր : Երբեմն իւր մտերմագոյն բարեկամաց միոյն իր ներքին վիճակին վրայօք տեղեկութիւն կը տար : Օր մը նա իր ընկերաց շրջանին մէջ ուրախ զըւարթ կզբօսուէր , ի տուն վերադարձած ատենը օգը աւրուած և երկնից կապոյտ կամարը անձրեւաբեր սեւ ամպերով ծածկեալ էր , փոթորկալից հովեր սաստկապէս փչելով նորա սենեակին պատուհաններն կը դղրդացնէին և ծառերուն թառամեալ տերեւներն յերկիր կը թոթափէին . յանկարծ երիտասարդին վրայ տխրութիւն մը

եկաւ . թառամեալ տերեւներուն շարժման շուտը իր կենաց պատկերն կը ներկայացնէին իրեն . յուսահատութեամբ լցուած սենեակէն դուրս վազեց . թանձր մթութիւն մը կը տիրեր հոն . մէյ մ'ալ փայլակի նման լոյս մը տեսնուեցաւ , և ճայթիւն մը լուեցաւ : Գիշերը անցեր էր , առաւօտեան արշալոյսն կարմրափայլ ծագելով բընութիւնը դոյզն ինչ կը լուսանորէր . ամեն բան դարձեալ իր հանգարտութիւնը ստացած էր . դաշտին վրայ մեռած մարդու մը դիակն գրտնուեցաւ որ հրացանի դուռնաէ զարնուած էր , ատրճանակն ալ դեռ հոն դիակին քովն էր . այն երիտասարդն էր այս դիակը որ անձնասպանութեամբ իր կեանքն վերջացուցած էր , իր ընկերակիցներն անոր ցաւալի փխճանը իմանալով նորացուրտ մարմինն հողին մէջ ամփոփել եկան . տըխուր տեսարան մ'էր այն . մատուան զանգակները տխուր կը հնջէին երբ իրենց բարեկամին անշունջ և անկենդան դիակն պարունակող դագաղն գերեզմանին մէջ իջեցուցին . մահուան սարսուռ մը և ահարկու սարսափ մը պատեց դիրենք , այսպէս անոնցմէ իւրաքանչիւրն տխրութեամբ զգածեալ բաժնուեցան այն տեղէն : Ականջ ունեցողն թող լսէ , Հայ երիտասարդ , լսէ և սարսափէ , և եթէ դուն ալ այս կենսասպառ մութեան շղթայներուն մէջ բռնուած ես , ջանա որ վայրկեան չկորսնցուցած կարենաս ազատիլ :

Սոյն մութեան պատճառաւ ուրիշ անձի մը բոլոր կերպարանքը փոխուեցաւ . նորա խոր աչերէն խանդարեալ հոգի մը դուրս կը հայէր . նա

այն աւտիճան մելամաղձութեան ենթակայ եղած էր որ վերջապէս խելագարելով ժամանակ մը յիմարանոցին մէջ ի զուր դարմանուելէն ետք օր մը քանի մը անձանց քով կայնած ատեն վերան դողալ և ջրածգութիւն գալով վեր ցատկեց և մեռած գերտինն ինկաւ :

Այլ պատմութիւն լսենք : Մարդուն մէկը գիճութեամբ այնքան խանդարուեցաւ , որ պարտաւորեցաւ իր վտրած պաշտօնէն հրատարիլ : նա անընդհատ կը գանգատէր թէ ինքը մեռեալ է , և թէ ալ գործ մը չկրնար ընել : վերջապէս անոյ ջանալէ բոլորովին յոյսն կտրած էր , այսպէս այլոց և իրեն ծանր բեռ մը ըլլալէն ետեւ յիմարանոցը տարուեցաւ : քիչ ատենէն նորա մարմինը գերեզմանին յանձնուեցաւ : Ուրիշ երկտասարդ մը որ այս մոլութեան պատճառաւ յիմարանոց դրուեցաւ , նա միշտ կը գանգատէր թէ իր գլուխը բոլորովին պարապ է թէ ոչ կրնայ խորհիլ և ոչ ալ գործել : Այս տարարողը քիչ ատենէն մեռնելով նորա դիակն յոշտեցին , գլուխն ալ քննելով տեսան որ յիբաւի գանկը պարապ և ուղեղն սպառած էր :

Ահա այսպէս գիճութեամբ մարմնոյ կենսական հիւթերն կը չորնան ու կսպառին : Անմիտ պատանի , շուտով փախի՛ր այս ամեհիլ գաղանին ձեռքէն . քանզի եթէ վայրկեան մը յապաղիս , անկարելի լինի քու ազատումը :

« Գսան երեք տարեկան մարդ մը կը ճանչնամ » կրտս բժիշկ մը , « որ գիճութեամբ մարմնոց բոլոր ջիղերն խանդարելէ ետեւ լուսնոտու

թիւն կոչեալ ախտին ենթակայ եղաւ և ինչ առան որ այս մոլութիւնը ի գործ դնէր նոյն ատեն ախտին հարուածներն կը կրէր : իր կռնակը սատիկ կը ցաւէր , նա քիչ մ'ատեն այն վատ ունակութիւնը թողուց , ես ալ դեղերով գիճութեան գրգիռէն բուժեցի զինքը , և մինչեւ իսկ ախտէն ալ ազատել կը յուսայի , քանզի հարուածներն բաւական ատեն չպատահեցան : նա իր զօրութիւնն վերստին ստացաւ , ախորժակը և քունը լաւ էին . երեսին գոյնն ալ տեղը եկաւ մինչդեռ առաջ մեռելի պէս տժգոյն էր : Սակայն նա վերստին իւր մոլութիւնը գործել սկսաւ , և այն սարսափելի ախտն ալ իւր հարուածներն բազմապատկեց , մինչեւ անգամ փողոցը ախտէն բռնուելով անդգայ դետինը կիչնար : որ մ'ալ նա իր սենեակին մէջ մեռած գտնուեցաւ որ անկողինէն կիչնալով արեան մէջ խեղդամահ եղած էր » :

Արդ ընթերցող , կը հարցնեմ քեզ , ի՞նչ տարբերութիւն կայ ատրճախակի հարուածով , կամ կախելով և կամ ծովը նետուելով ինքզինք սպաննողին և այս կերպ դառն մահով մեռնողին մէջ : միթէ երկուքն ալ անձնասպանութիւն չ'է :

Վերջին օրինակ մ'ալ տալով վերջացնենք այս գլուխը :

« Բարեկամացոյ միակ որդին , - կրտս Զուլցերիացի բժիշկ մը - տասն և հինգ տարեկան ծաղիկ հասակին մէջ լուսնոտութենէ բռնուելով չարաչար մեռաւ , որոյ պատճառն լիկ գիճութիւնն էր , քաղաքին բոլոր երեւելի բժշկաց

ճարտարութիւնը զուր տեղը ի գործ դրուեցաւ զայն բուժելու : Դարձեալ 12-13 տարեկան աղջիկ մը կը ճանչնամ որ այս զաղրայի մուլթեան հետեւելով թոքախտ եղաւ , սակէ զատ փորը ուռեցաւ , և շարաւալից արեան հոսում ունէր , և մէջն չէր կարող պահել . թէեւ բժշկաց խնամատարութեամբը նորա վիճակը փոքր Փնչ բարձրեցաւ , սակայն նա խիստ նիհար և անզոր է , և այն դառնագոյն հետեւանքներուն ենթակայ է որ գիճու թիւնը ուշ կամ կանուխ մարմնայ վրայ յառաջ կրերէ » : Ինչ որ ըսուեցաւ գիճու թեան նկատմամբ շնութեան (*) ալ կը վերաբերի : Հազարաւորներ մաշած ու սպառած են զգուելի հիւանդութիւններով և կանուխ գերեզման մը տած են ինքզինքնին շնութեան տալով : Այս ալ ըսելոյ չեմք վարանիր որ երբեմն մինչեւ իսկ ամուսնութեան մէջ ալ այն սարսափելի հետեւանքներու ենթակայ կըլլան մարդիկ երբ չափաւորութեան ոսկեղէն կանոնն մոռնալով անյագութեամբ և չապլարար վարուին ամուսնական կենաց մէջ (**):

Այն ահարկու անեծքներն որոնք գիճութիւնը մարդուս վրայ կարկուտի նման կը թափէ ,

(*) Սորա մարդուս տուած անհամար վնասուցը վրայ այլ տեսրով մը խօսելու մտադիր ենք :

(**) Տես « Գաղտնիք Ամուսնութեան » աշխատասիրութեանս մէջ այս նիւթիս վրայ ըսուածները . Տպագրութիւն Յ. Գալաֆեան . 1872 : Գին 4 1/2 ռ :

եթէ մէկը իւր վրայ եկած չտեսնէ չըլլայ որ իւր մուլթիւնը անվտանգ բան մը համարելով անոր մէջ յարատեւէ , զի այս սարսափելի թոյնը իր զանազան ազդեցութիւնները մերթ շուտ , և մերթ ուշ ի գործ կը դնէ , երբեմն միաքը կը խանգարէ , երբեմն մարմինը , մերթ աչաց տեսանելի գործարաններն , մերթ ներքին և անտեսանելի գործարաններն իւր հարուածներուն առարկայ կընէ :

Գիճութեան գերի լինող և կործանման մատնուած մարդը թէեւ երկար ատեն առողջ , զուարթ և կայտառ պտըտի , սակայն նորա կենաց ծուծը սպառող թոյնը կամայ կամաց իր ներգործութիւններն կընէ մի և նոյն ատեն , և նա առանց զգալոյ , կործանումը զայն կը պաշարէ :

Այլ սակայն գիճութեան որս և նորա դառն հետեւանաց առարկայ եղողներէն ոչ ոք առողջանալէ յոյսն կտրելու է , ոչ ոք յուսահատութեամբ լեցուած « ալ ինձ յոյս չկայ » ալ ինձ համար դեղ և դարման չըլլար » ըսելով իր մուլթեանը մէջ ինքզինքը կորսնցնելու է . ոչ . թող մէկը չը յուսահատի , զի կայ դեղ մը . դարման մը կայ որ կրնայ ի ներքուստ բուժել և բժշկել մարդուս հոգին և կարող է նաև մարմնոյ ցաւերն ալ մեծաւ մասամբ բառնալ : Արդ , ո՞վ յուսահատեալ , բնէ բն . հասարակ և յուսա :

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԴԱՐՄԱՆ ՎԱՍՆ ՀԵՏԵՒՍՆԱՅ
ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ

Նախընթաց գլուխներուն մէջ տեսանք որ գիճութիւնը մարդուս երկու կերպով կը զնասէ. նա արտաքուստ մարմինն ու իւր անդամները կը խանգարէ, կաւրէ, կապականէ և կը կործանէ, և մի և նոյն ատեն ի ներքուստ թոյն կը սփռէ նորա անտեսանելի մասին մէջ, աղնիւ և ամենանուրբ գործարաններն և մտային գերազնիւ կարողութիւնները եղծելով ու իսպառ խանգարելով: Ուստի գիճութեան թոյնովը թունաւորեալ և նորա անեծքին տակ ճնշող ու հեծող խղճալի արարածին համար ալ երկու տեսակ օգնութիւն, պաշտպանութիւն, դեղ և դարման կարեւոր է. ներքին և արտաքին:

Ներքին աւերման դարմանին միակ աղբիւրն մեր սրբազան կրօնքն է. այնպիսին Սուրբ Աւետարանէն միայն կրնայ իրեն դարման և օգնութիւն յուսալ. լոկ բարոյականութիւնը չէ կարող բուժել զայն. խրատ, յանդիմանութիւն սպառնալիք, աղաչանք և յորդորանք, բոլորովին գիճութեան յարող և նորա շղթաներու մէջ կապեալ և կաշկանդեալ երիտասարդին քար կտրած անզգայ սրտին զարնուելով կը փշրուին և անօգուտ կըլլան, այլ պէտք է անոր ճանչնալ գիճութեան մեղք մ'ըլլալն և իր յանցանքը

խոստովանելով բարեբար Աստուծմէ թողութիւն ինդրել և Անոր օգնութիւնը հայցել, բոլոր մտութիւններն թողլով նոր կեանք մ' սկսել և վարել կարողանալոյ համար. ուստի այս տեսակ ընթացք մը սկսելոյ համար Սրբազան Մատեանին ընթերցման, աղօթքի և մեղաց խոստովանութեան միջոյններուն դիմելու է: Այս է ահա քու առաջի պարտաւորութիւնդ առ Աստուած, ով խեղճ երիտասարդ, յորմէ հեռէ մարդատէր և բարի անձի մը, կամ վստահանալի և բարեպաշտ բժշկի մը պէտք է սիրտդ բանաս, դաղտնիքդ յայտնես. յայտնէ և խոստովանէ անոր քու մտութիւնդ, ամենաոչինչ սեպած կէտդ անգամ անկէ չը ծածկելով, և ամենայն փութով հեռուէ ու հնազանդէ քեզի տրուած խրատներուն: Ահա այսպիսի խրատական տեղեկութիւններ ալ կը դնենք հոս ընթերցողաց համար:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԱՌ ԵՂՈՂ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ

Դատարկաչրջութիւնը ամեն մուլտեանց աղբիւրն է: Մտային կարողութիւնք անդադար կը գործեն միշտ և առանց զբաղման երբէք չեն կրնար ըլլալ, միտքը կամ բարի և աղնիւ բաներ պիտի խորհի կամ չար ու վատ բաներ: Անոնք որ բարի բաներ չեն մտածեր, անշուշտ չար բաներ մտածելով իրենց միտքը յիմարական և սնտոի

խորհուրդներով կապականեն, ուսկից անկարգ ցանկութիւններ և վատ բաղձանքներ կը յղանան։ Ասի տեսակ մը մտային գիծութիւն է, որոյ ենթակայ եղողն խորհելոյ կարողութիւնը և զօրութիւնը բոլորովին կը կորսնցնէ, և նորա միտքը պիղծ և զգգիր երեւակայութիւններով և հեշտական գաղաբարներով խաղառ կը խանգարի. այս խանգարումը, որ խելագարութեամբ կարարտի, դատարկաչըլութեան պտուղն է. ուստի ժիր ու գործունեայ եղիք, ո՛վ երիտասարդք, եթէ կուզէք գիծութենէ և նորա ահռելի հետեւանքներէն ապահով ու ազատ մնալ. զի մարմնական և մտաւերական աշխատութիւնը յիմարական և պիղծ խորհուրդներն կը ցրուէ, կամքը և զօրութիւնը կը բարելաւէ և հաստատ վիճակի մէջ կը պահէ զանոնք, առողջ կեանք մը կը պարգեւէ, և մարդուս աչքին առջեւ այնպիսի բարձր ու վըսեմ նպատակներ կը դնէ, որոնց հետամուտ եղող երիտասարդին բոլոր էութիւնը կատարեալ ուղղութիւն մը կառնէ։

Կանուխ հեռացէք նաեւ փափկութենէ։ Չափազանց տաքութիւն տուող փետուրէ լաւ տեսակ անկողինները մըսասակար են. բուրդէ, ձիու մազէ և խոտէ անկողիններն աւելի լաւ են։ Մարմինը չափազանց տաք պահող, նեղ ու փափուկ հանդերձներն, նաև ամեն տեսակ ոգելից ըմպելիքներն ու չռայլ կերութումներն, ասոնք ամենքը մարդս գիծութեան առաջնորդող մէյմէկ զօրաւոր պատճառներ են։

Երկար ժամանակ անկողինը մնալն, կամ ու-

րիչ խօսքով, խիստ կանուխ սրտակիլ և շատ ուշ ելնելը նաեւ գիծութեան պատճառ կրնայ ըլլալ երբեմն։ Եսի միտքին պիղծ խորհուրդներով զբաղելուն և սնանելուն միջոց կըլլայ։ Ուստի այս կէտերս լաւ ուշադրութեան առնուելու են, մանաւանդ գիծութեան գերի եղողներն ջանալու են հետեւել անոնց։ Ուտելեաց, խմելեաց, քնոյ և հանդերձներու նկատմամբ մասնաւոր տեղեկութիւններ և կանոններ լիովին կը գտնուին մեր « առողջ երջանիկ և երկար կեանք » անուն աշխատասիրութեան մէջ (*):

Հեռացիր անչափաւորութենէ և որկրամուլութենէ։

Որ և էցէ բանի մէջ անչափաւորութիւնը սուկալի կերպով մարդուս մըսաս կը հասցնէ, նա մանաւանդ որկրամուլութիւնը որ մարդս ծոյլ ու թոյլ կընէ, զգայութեան և խորհրդածութեան պարզութիւնը կը պղտորէ, մտաց անդորրութիւնը կը յուզէ, որով հեշտական ազդեցութիւնք և խորհուրդք միտքը գրաւելով կը խանգարեն զայն. մէկ խօսքով մարդս բարոյապէս կըսպաննեն. իրաց այս վիճակին մէջ խիստ դժուար է նոր ինորոյ յառաջ եկած գրգիռներն յաղթահարել և անձը սանձել։

Հեռացիր թեթեւամիտ, անբարոյական և մոլի ընկերներէ։

(*) Կ. Պօլիս տպագրութիւն Գ. Չարդարեան 1872. 30 էրեսէ բաղկացեալ. դին 3 ղը։

Վատ ընկերակցութիւնք բարի վարքն ու բարքը կապականեն . գորդուի խօսակցութիւնք մտաց մէջ կայծեր կարձակեն և պիղծ խորհրդոց սնունդ կտան : Ի մի բան վատ ընկերներն մարդըս վատ կընեն և ամեն տեսակ մուլութեանց և վատութեանց կառաջնորդեն : Ուստի որու հետ որ ընկերանաս լաւ ուշադրութիւն ըրէ և քեզի ընկեր ընտրածդ լաւ փորձէ :

Հեռացի՛ր իգական (օրիորդք ալ արական) սեռէն ո՛ր և է մէկուն հետ սերտ և մտերիմ, յարսբերութիւն ունենալէ : Ասով ըսել չեմ ուզեր որ ընկերական կեանքն թողլով առանձնութեան մէջ ապրիս . այլ պարկեշտութեան սահմանէն չանցնիլ կը խորատեմ :

Սիրահարական լիտի վէպեր , անբարոյական գրուածքներ ու պատմութիւններ կարգալէ զգոյշ կեցի՛ր :

Խօսքերնիս հանճարեղ վսեմ միտքերու ծընունդն և ճարտար գրիչներու արդիւնքն եղող վիպասանութեանց համար չէ , որոնք յաւետ մարդուս միտքը կը կրթեն և ճաշակը կը բարձրացնեն , զորոնք մարդս կարդալով ուրիշին փորձառութենէն ինչ ինչ պարագայից նկատմամբ բազմաթիւ օգուտներ և խրատներ կը քաղէ , այլ վատ և լպիւրջ գրքերուն համար որոնք մարդուս սիրտն ու միտքը կը պղծեն ու կը թունաւորեն , խորհուրդներն կաղարտեն , երեւակայութիւնը հեշտական նկարներով կը լեցնեն և անթիւ աղետից պատճառ կըլլան . գիճութեան գերի եղողներուն մէջ բազմաթիւ են անոնք որ այս

կերպով թունաւորեալ գերեզման մտած են : Ուստի ամեն բան ուշադրութեամբ փորձէ և բարին հաստատ բռնէ : Ինչ բան որ ձեռքդ անցնի մէկէն մի կարդար զայն , այլ խոհականութեան տէր մէկու մը հարցու , եթէ դուն կարող չես բարին չարէն որոշել այնպիսի մէկէ մը խորհուրդ հարցու թէ ինչ բան կարդալու ես և ինչ բան կարդալու չես : Եթէ գիրք մը զգացումներդ կը գրգռէ , մէկգի նեատէ զայն որքան ալ հետաքրքրական ըլլայ նորա պարունակութիւնը , նաեւ այն գրքերն որ մասնաւորապէս , կրօնքն ոչինչ և անօգուտ բան մը ցուցնել կը ջնանան ձեռքդ անգամ մ'առներ , թոյն են անոնք :

Վերջապէս ինչ և իցէ կերպով զգացումներու գրգռում պատճառող առիթներէ սարսափելով խուսափէ : Թատերական «Բարոյ» ներկայացումներ , զաղրալի նկարներ և պիղծ տեսարաններ ո և իցէ մէկու մը գիճութեան ձեռքն մատնուելու շարժառիթ և պատճառ եղած են և կըլլան : Պարելաւ սովորութիւնն ալ խիստ վրտանդաւոր և վնասակար է թէ երիտասարդաց և թէ օրիորդաց համար , ամեն խոհուն անձ աւոր ալ մուլութեան ճանապարհ մը լինելուն լաւ համոզուած է : «Հեռու , հեռու» կը գոչէ Զայլըր Գերմանացի հռչակաւոր գրագետը , «հեռու թող կենայ պարահանդէսէն , ո՛վ որ ամօթխածութեան և պարկեշտութեան զգացումն իր կուրծքին մէջ կը կրէ» : Քրամէռ երեւելի բժիշկը գիճութեան վրայ գրած մէկ գրքին մէջ ամեն տեսակ պտրէ կզգուշացնէ զմարդ մինչեւ իսկ կէօթէ բանասու-

տեղծին հեղինակութեանց ընթերցումը կարգիլէ նա , պատանեաց հեշտութեան առաջնորդութեամբ շարժառիթ համարելով զայն :

Յիմար է այն երիտասարդն որ պարահանդէսին մէջ քանի մը ժամ զբօսնելոյ համար իր անգին կեանքը վտանգի կենթարկէ :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ ԱՐԳԵԼՔ ԵՂՈՂ ՄԻՋՈՅՆԵՐ

Սոյն մտութեան դառն արգիւնքներուն ցանկը , որ նախորդ գլուխներուն մէջ ներկայացուցինք , ահ ու դողի մէջ կը ձգեն մարդս և վախով մը կը պաշարեն զայն : Ուստի մտքիդ մէջ երեւակայէ գիճութեան ահօելի և երբեմն մինչեւ իսկ անբուժելի եղող հեռեւանքները և անկէ զերծ մնացող մարդուն քաղցր , անգորր և երջանիկ վիճակը :

Գիճութեան սկզբանցը դէմ լաւ պատերազմէ :

Ձանք ըրէ որ ցանկութիւն չգրգռի ի քեզ , և չար խորհուրդներու կամքդ գերի մ'ըներ : Առաջին գրգռմանց եթէ դէմ չը դնես , շուտով գիճութեան գերի պիտի ըլլաս , ուստի փութալան եղի՛ր թշնամոյն դէմ քաջութեամբ կռուելու : Ոմանք թէեւ գիճութիւնը թողուլ կ'ուզեն , սակայն մտքերնին պիղծ երեւակայութիւններէ և զազիր խորհուրդներէ ազատ պահելոյ փոյթ չեն տանիր : ուսկէց միշտ նոյն զազրալի գործողութիւնը ծնունդ կառնէ : Գիճութեան և բղշա-

խորհութեան ամեն տեսակին հետ պատերազմելով կրնայ միայն մարդս անոնց դառն հետեւանքներէն ազատ մնալ : Արդ քաջ եղիր . հաստատ ու զօրաւոր կամք ունեցիր . երկչոտ մի լինիր քու այսպիսի մեծ թշնամեացդ առջեւ :

Երբ գիշերը անկողնոյդ մէջ չար և պիղծ խորհուրդներ մտքդ պաշարեն , և եթէ դուն աչը կարենաս զանոնք մտքէդ հեռացնել , անկողնէդ ցատկէ ել . կարգա , ժուռ եկ մինչեւ որ կարենաս զանոնք մտքէդ վանել : Իսկ ցերեկ ատեն դաշտը գնա . շրջան մը ըրէ . պարտիզին մէջ աշխատէ . փայտ կտորէ . աղնիւ և ողջախոհ անձանց այցելութիւն ըրէ . այսպիսի միջոցներով միայն կրնաս մտացդ ու երեւակայութեանդ մէջ տիրող պիղծ խորհուրդներն արտաքսել ու սպաննել : Մինչեւ որ քուն չունեննաս անկողին մ'երթար , և արթննալուդ պէս անկողինէն ելիր . աւելի լաւ կընես եթէ առաւօտներն կանուխ ելնելով արեւին ծագելէն առաջ գործով մ'դբաղիս . երեկոյին ուտելիքդ և ըմպելիքդ ժամանակին առ , ասոնք չափաւոր և դիւրամարս լինելու են . երեկոյեան ընթրիքը անկողին երթալէ երկու երեք ժամ յառաջ աւարտած լինելու է : Համեմեալ աղի և ջերմացուցիչ կերակուրներով , մանաւանդ իրիկունը , ստամոքսդ մի բեռնաւորեր : Կռնակի կամ փորի վրայ մի պառկիր , այլ միշտ կողերուդ կողմը . աջ կողմին վրայ պառկիլն յաւետ աղեկ է : Ձանա որ լաւ և աղնիւ խորհուրդներով և կրօնական պարտքերդ անթերի կատարելով քնանալու երթաս և անմիջապէս քնանաս : Բնաւ

ինքզինքը ապահով մի կարծեր, այլ հանապազ մարմնոյ վրայ հակէ. եթէ գիծութեան գերիներէն ես հասարակ ընդ այլ եւս թողուլ այն վատ մտութիւնը. սակայն լաւ գիտցիր որ առանց Աստուածային օգնութեան չես կարող առաջադրութիւնդ կատարել, ուստի երկնից օգնութիւնն հայցէ կենացդ այն ամենազօրեղ թշնամոյն դէմ յաջողութեամբ պատերազմելու համար:

Գիծութեան հետեւողներուն մասնաւորապէս օգտակար է «Գէտ» թարմ ջուր խմել, պաղ ջրով մարմինը, ինչպէս նաեւ ոտքերն լուալ և բաղնիք երթալ. բազումք այս միջոցներով զօրացած, առաջի կայտառութիւննին ստացած և մարմնոյ կատարեալ առողջութիւն ու մտաց անդորրութիւն վերստին ձեռք բերած են: Զրոյ բուժիչ և կողմուրիչ զօրութիւնը և նորա յարգը բազումք փորձառութեամբ լաւ ճանչցած են, ուստի առ հասարակ զամենքը կը խրատեմք, տկարներն ու առողջները, որ ամեն օր աղբիւրի ջուր շուրէն (ոչ թէ օրերով մնացած) առատութեամբ խմեն, սակայն երեկոյեան ուշ ատեն խմելն յաւետ ֆլասակար է, զի մէկամանը երբ քնոյ ատեն չափազանց լի է, գրգռում յառաջ կը բերէ: Նաեւ խիստ օգտակար է ամեն օր կամ ատեն ատեն բոլոր մարմինը պաղ ջրով լուալ, բայց ձմեռուան եղանակին մէջ, ինչպէս նաեւ այլ ցուրտ օրեր, սակաւ ինչ գաղղ ջուր գործածելու է միանգամայն պաղ առնելէ ալ պէտք է զգուշանալ:

Երիտասարդաց հասար մարմնամարզութիւնը

խիստ օգտակար միջոց մ'է մարմինը զօրացնելոյ, միտքը զուարթ պահելոյ և բոլոր կեանքը քաջառողջութեան մէջ զարգացնելոյ (*) միայն թէ ծննդական գործարանաց գրգիռ տուող մի քանի շարժումներ զանց ընելու է: Մարմնամարզութեան կը հաւասարին և զանի կը գերազանցեն՝ իսկ մարմնական բուռն աշխատութիւնք, մանաւանդ երբ բացօդեայ տեղեր լինին նոցա կեդրոնն. շատերու խանգարեալ, անզօր ու տրկար մարմինը այս կերպով, այսինքն մարմնական բուռն աշխատութեամբ, կատարելապէս առողջացած է:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏԵԻԱՆԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԳԱՐՄՄԱՆ

Նախորդ գլխոց մէջ յիշած միջոցներէս զատ կան նաեւ բժշկական դեղեր որոնք գիծութեամբ խանգարեալ առողջութիւնը և գլխերային յաճախ սերմնահոսութիւնը կրնան դարմանել և բուժել:

Գիծութեան հետեւանքները շատ անգամ ճօքթօր թեւօի հետեւեալ դեղովը անհետացած են:

(*) Տե՛ս «Առողջ երջանիկ և երկար կեանք» աշխատասիրութիւնս. Երես 30:

Ա՛ն 8 տրմ. ֆինաի կեղեւ(*) (cortex chinae, unciam unam) և 96 տրմ. ջրոյ մէջ (անզօրութիւնը չափազանց եղած առեն ջրոյ տեղ նոյն չափ գինի աւ) երկու ժամ լաւ գոցուած անօթի մը մէջ եփէ ։ Այս խառնուրդէն օրը երկու անգամ 16-24 տրմ. խմելու է ։ Սոյն դեղը զօրաւոր անձանց համար գրգռիչ կրնայ ըլլալ, ուստի զանի պատրաստած ատեն կամ ջրոյ քանակութիւնը աւելցնելով խառնուրդը մեղմացնելու է և կամ նոքա այս դեղը բնաւ գործածելու չեն ։

Քաֆուրն (քեաֆիրի) ալ գերազանց դեղ կըրնայ ըլլալ այսպիսի պարագայից մէջ . ասի փետուրի մը խողովակին մէջ լեցնելով սիւր ծխելու նման ծծելու է ։

Երկու պարունակող հանգային ջուրերն ըսպառեալ զօրութիւնը վերստին կը լեցնեն ։ Սէլթըրսըր-վասսըռ (selterser wasser) կոչուած ջուրը կաթի (մանաւանդ իչու կաթի) հետ խառնելով խմելն ալ շատ օգտակար է և զօրացուցիչ . կաթը, եթէ մարսողութիւնը կը տանի, զօրութենէ զրկեալներու համար լաւ սնունդ կրնայ լինիլ ։ Տօքթօր ֆռամէռ կը կարծէ թէ ծննդական գործարանաց չափազանց գրգռուը կը նուազանայ և կը կանոնաւորի եթէ ջրոյ, գինիի և կաթի հետ առատ շաքար (օրը մինչեւ 100 տրմ.) խառնելով խմուի . ասի նաեւ ըստ նոյն բժիշկին անզօրը կը զօրացնէ ։

(*) Աերոյիչեալ գեղերը Ղեղարանի մը մէջ պատրաստել տալու է ։

Տօքթօր Պէքըր խիստ յաճախ դիչերային սերմնահոսութիւն ունեցողներն կը խրատէ ձընընդաւան գործարանները ֆամֆօրէ աստում (acetum camphoratum) լուալ ։ Սնկողին երթալէ առաջ սոյն հեղուկէն ապուրի դրգալ մը առնելով աղնիւ սպունքով մը լուալու գործողութիւնը կատարելու է ։

Հեշտական գրգռուը երբ չափազանց լինի և դիչերային սերմնահոսութիւնը խիստ յաճախ պատահին յայնժամ օրը երեք անգամ կէս ցորեն ֆամֆօրէ փոշի ուտելու է ։

Հետեւեալ դեղը զօրութիւննին կորսնցնող անձանց համար խիստ օգտակար կրնայ ըլլալ ։

Ա՛ն եղջերու եղջեր (cornu cervi) 64 տրմ. (16 loth) և Սալէի արմար (radix salep) լաւ ծեծած 8 տրմ. (2 loth) . աստնք 168 տրմ. (2 maas) ջրոյ մէջ եփէ գոցուած հողէ անօթի կամ լաւ Խաւուր ամանի մը մէջ մինչեւ որ չորրորդ մասը մնայ, յետոյ լաւ մը լաթէ անցուր և մէջը 4 տրմ. շաղկանջ ջուր (aqua florum aurantii) և 8 կաթիլ կինամոմի օլեւ (oleum cinnamomi) կամ եթէ ասի շատ թանկ է 16 տրմ. կինամոմի սիրսի (syrupus cinnamomi) վրան աւելցուր, յետոյ մէջը 16 տրմ. սպիտակ շաքար խառնելով լաւ գոցուած շիշի մը մէջ լից և պաղ տեղ մը պահէ . սոյն դեղէն առաւօտ և երեկոյ 6-8 դրգալ առնելով մէջը հաւկիթի մը դեղինը և տաք մսի ջուր խառնելով խմելու է ։

Բժիշկը կը հաստատեն թէ որովայնի որդերը (ascaride) գիճութեան գրգռուը կը պատճառեն ։

Այսպիսիք պէտք է, ըստ Տօթթօր Ռաստրէլի, Լիքոփոդի փոշիի (lycopodium) կամ Կոլոնիէ հետ թել մը ֆամիլուրի նուրբ փոշի խառնելով և վրան ջուր լեցնելով ծննդական անդամներն առաւօտ ու երեկոյ լուան: Նաև անկողնոյ սաւաններուն վրայ պղպեղի կամ ֆամիլուրի նուրբ փոշի ցանեալու է:

Յաճախ կը պատահի նաեւ որ Մոլլուէ պատճառաւ ազբը աղիքներուն մէջ հաւաքեալ և փակեալ կը մնայ ու գիծութեան գրգիռ կուտայ: Եթէ թէյի մը գրգալ ֆերթ-թարթ (cremor tartari) թիւ մը ջուրի մէջ լուծելով ամեն օր խմուի 4-6 շաբաթէն սոյն գրգիռը կանհետանայ: Այս պարագայիս մէջ նաեւ լու հետեւանք կուներնայ եթէ ժամանակ ժամանակ լոկ ջրով գրէթ առնուի:

Վերոյիշեալ դեղերն գործածուած ատեն պէտք չէ նաև անհոգ ըլլալ ինքզինքը հմուտ և կարեկից բժիշկի (*) մը ցցնելով անոր հետ իւր վիճակին վրայ խորհրդակցել և նորա տնօրինածը ճշդիւ գործադրել:

(*) Պարտք կը համարիմ հոս Հայ Երիտասարդութեան Հայագգի ճարտար, փորձառու և մարդասէր բժիշկ մը ներկայացնել, որ ամեն տեսակ հիւանդութեանց նայելէ զատ մանաւանդ աչաց տկարութիւններն դարմանելոյ մէջ ցոյց տուած յաջողութիւններովն շատերն կը գերազանցէ: Մեծ. ՏՕՔԹՕՐ Կ. ՎԱՐՊՈՆԵԱՆՆԷՆ է այս բժիշկը և կը բնակի Քուլ-գաիտ Պատրիարքարանի փողոցի Ղեզարանին կից սոննը:

Վերթեմպէրկի Հայլագոն քաղքին մէջ Զիւլըրըրի դեղարանը հարիւր տարիէ ի վեր գիծութեան հետեւանացը դէմ երեք տեսակ դեղ կը պատրաստուի որ կայսերական արտօնագիր ունենալէ զատ բժիշկներէ ալ վկայեալ է:

Սոյն դեղերն ունենալ ուզողը կրնայ իր վիճակը բժիշկի մը գրութեամբ ստորագրել տալ և սոյն ստորագրութիւնը յիշեալ դեղարանը կամ մեզի (*) խրկելով զանոնք անժան գնով բերել տալ:

Ահաւասիկ նոյն դեղերուն անունը և դեղարանին հասցեն, Sicherersche Apotheke Heilbron. Tinct. confortatiya 1 ֆիօրին 30 քրրայցր. Pul. restaurantes 1 ֆիօրին 30 քրրայցր. Pulv. prolificus 1 ֆիօրին 30 քրրայցր: Գործածութեան յայտագիրը դեղերուն հետ է:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ՊԱՐՏԱՒԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՅԼՈՅ ՕԳՆԵԼՈՅ

Եթէ դու դահալէժ լուան մը եղբրքն քնացած լինէիր, և բարեկամացդ մին դաւով զքեզ արթնցնէր ու վար իյնալէ ազատէր, ալ յայնըմհետէ այնպիսի վտանգաւոր տեղեր քնացող և անդնդոց մէջ իյնալով չարաչար կորսուելոյ վրայ եղողներն արթնցնել և ազատել էս պիւ-

(*) Յրենիկեան Գրատուն Ուզուն-Չարշի թիւ 562

տի կենայիր, անտարակոյս ոչ այլ նուիրական պարտք մը պիտի համարէիր անոնց ազատմանը համար ձեռքէդ եկածը ընելոյ. այսպէս նաեւ պարտաւոր ես դիճութեան և հեշտութեան շղթայներովը կապուած ընկերակիցներդ խրատել, զգուշացնել և ազատել: Անթիւ երիտասարդներ, յօգուտ մարդկութեան, պիտի ապրէին եթէ խոհուն բարեկամ մը, իմաստուն դատարարակ մը, յարմար տոնինն զանոնք խրատած և զգուշացուցած ըլլար, սակայն նոքա իրենց թըշնամայն վրայ տեղեկութիւն, և անոր տուած փաստերուն վրայօք դադարար շունենալով և չստանալով չարաչար կորան: Ուստի ուսուցչաց, մանկավարժից, դաստիարակաց և քահանայից նուիրական պարտաւորութիւնն լինելու է զիրենք շրջապատող ծաղկահասակ պատանեաց վրայ հսկել, մանաւանդ դիճութեան և հեշտութեան մասին լաւ ուշադրութիւն ընելու են անոնք, և երբ մէկուն վրայ դիճութեան կասկածներ ըլլան իսկոյն խրատելու և զգուշացնելու են զայն, և եթէ որդը արդէն սկսած է նորա կենաց ծովը սպառել, և թոյնը անոր երակներուն մէջ տարածուած է, յայնժամ ճիգ և ջանք չը ինսոյելով նորա անգին կեանքը մահուանէ ազատելոյ համար ամեն միջոց ի գործ դնելու են: Մի և նոյն պարտաւորութեան օտակ են մանաւանդ ծնողք, ուստի անոնք ալ պէտք է որ մեծ հոգ և ինամք ունենան իրենց մատաղ տղայոց վրայ, որ մի գուցէ չար ընկերներէ թելադրուելով դիճութեան հետեւին: Սակայն ասի դիւրին բան

չէ, զի ծնողք այս մասին յաճախակի անզոյշ ընթացք մը կը բռնեն և անխոհեմ ազդարարութիւններու յանդիմանութիւններ ընելով յաւետ փնաս կը հասցնեն իրենց զուակաց և մինչեւ իսկ անոնց խօսասարտութեանը պատճառ կըլլան. ուստի սէր, իմաստութիւն և ազդեցութիւն մէկ խօսքով խոհեմութիւնն իւր ամբողջ նշանակութեամբը կարելոր է այնպիսի դժուար և վտանգաւոր պարագայից մէջ յաջողելոյ համար:

Հետեւեալ կերպը ուսուցչաց ուշադրութեանը կը յանձնեմք:

Կրօնագիտութեան կամ քրիստոնէական դասի ատեն (սակայն մանչերը և աղջիկներն միասին լինելու չեն) երբ « մի շնար » պատուիրանքին կուգայ խնդիրը, զանի տղայոց բացատրելէն զինի ըսելու է. « մանաւոր տեսակ բղջախօհութիւն մ'ալ ծննդական գործարանաց հետ խաղալն է. ասի խիստ փոքր մանկունք ալ կընեն, որոնց ձեռքերուն զարնելու ենք այնպիսի բան մ'ըրած ատեննին, ինչու որ Աստուած հըրանայած է որ ծածկենք զանոնք: Ինչպէս Ագգամ ու Եւա գիտութեան ծառին դպչելու չէին այնպէս ալ մենք մարմնոյ այս անգամին դպչելու չենք բացի միզելու տանէն: Այն մարդիկը որ այս կանոնիս հակառակ գործելով դիճութիւն կընեն հոգւով և մարմնով կը խանգարին »: Յետոյ դիճութեան գերի եղողներուն մի քանի պատմութիւններն յառաջ բերելու է, կամ այս միութեան ահարկու հետեւանքներն կարճ խօսքով յայտնելու է, նախորդ դուրսներուն մէջ

յիշուած որդնոտած ու փատած ինձորին, խոր-
 շակնահար ծառին կամ ասոնց նման օրինակներ
 յիշելով և Սուրբ Գիրքէն այս նիւթիս վերաբեր-
 եալ քանի մը խօսք կարդալով, աս բոլորը վեհ
 ձայնով մը և պատկառելի կերպարանքով ընելու
 է, և պիտի տեսնես որ աշակերտացի խումբին
 վրայ խորին ազդեցութիւն պիտի ընեն խօսքերդ :
 Նաեւ խիստ օգտակար կըլլայ մանկահասակ պա-
 տանեաց, եթէ դաստիարակներն, մանաւանդ
 հոգեւոր հարք, գիծութեան դառն հետեւանք-
 ներն ծանօթացնեն անոնց հետեւնին առանձին
 խօսելով, և զգուշացնեն դաննք այն մոլորու-
 թեան մէջ իյնալէ, և եթէ իմանան որ արդէն
 գիծութեան թոյնը նոցա կեանքը խանդարել
 սկսած է, փութալու են ամեն ջանք ի գործ
 դնել զանոնք այն մոլութեան ճիրաններէն ազա-
 տելոյ : Սոյն փորձը գործադրող Եւրոպացի քա-
 հանայք և դաստիարակք կը պատմեն թէ շատ
 պատանիք արտասուօք խոստովանած են իրենց
 եօթներորդ տարիէն սկսեալ այն կենտուր մոլութեան ճիրան-
 ներուն ունեւորութիւնն, ստուգիւ ցաւալի և սար-
 սափելի է այս, նաեւ ապացոյց մը թէ գիծութիւնը
 որքան կանուխ կսկսի իւր աւերումներն ի գործ
 դնել դեռահաս մանկանց մէջ : Աւաղ մեզ, զի
 հայ պատանեաց մեծագոյն մասը, որմէ դուրս
 չեն նաեւ դեռահաս օրիորդք այս սարսափելի
 թոյնովը թունաւորեալ են : Ուստի ընդհանուր
 առմամբ ամեն պատանի տասն և չորս տարեկան
 եղածին պէս գիծութեան և նորա հետեւանաց
 վրայօք լիովին տեղեկութիւն ստանալու է, և

եթէ մանկահասակ տղու մը, ասկից աւելի կա-
 նուխ գիծութեան սկսած լինելուն կասկած կայ
 պէտք է այս նիւթիս վրայ աւելի կանուխ տեղե-
 կութիւն տալ անոր :

Այս գրքոյկը առանց վախցուելոյ ամեն պա-
 տանեաց ձեռքն կրնայ տրուիլ, մինչեւ անգամ
 անոնց ալ որ մաքուր և բոլորովին զերծ են այս
 տեսակ կենսաւեր մոլութիւններէ. քանզի փոր-
 ձով ապացուցուած է որ մինչեւ անգամ 10-12
 տարեկան տղայք և աղջկունք ալ որ թէեւ այ-
 լոցմէ բոլորովին մաքուր համարուած, այլ սակայն
 գիծութեան ձեռքն գերի ինկած էին : Մանա-
 ւանդ որ մաքուրներն պղծութեան որս լինելու
 վտանգին մէջ են ամեն օր, ուստի աւելի լաւ է
 որ այսպիսի կերպով շարագրեալ գրքէ մը գի-
 ճութեան վրայ տեղեկութիւն ստանան, քան թէ
 մոլորեցուցիչ անձի մը բերնէն, քանզի այս գրք-
 քոյկը այնպիսի հեղինակաց գրութեանցը համա-
 ձայնած է, որոնք, ըստ պարկեշտ, բարի և հը-
 մուտ դաստիարակաց վկայութեան, ամեն դեռա-
 հաս պատանի ալ կրնայ կարդալ, որուն ըն-
 թերցումը մնասակար չը լինելէ զատ յաւէտ
 օգտակար կրնայ ըլլալ անոնց : Այս է ահա ամեն
 զգայուն սիրտ ունեցողաց պարտաւորութիւնը
 առ թշուառ երիտասարդութիւնն, և եթէ ա-
 սանկ մեծ ու վսեմ պարտաւորութիւն մը կա-
 տարելու անհոգ և անխոյժ լինինք, յայնժամ
 գիծութեան զոհ եղոյններէն շատերը իրենց գե-
 րեզմաններէն անէծք պիտի կարդան մեզ :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

ԳԻՃՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

Պատարակք և ծնողք հետեւեալ նշանները նկատելով դիւրաւ կրնան իմանալ թէ արդեօք իրենց հոգատարութեան յանձնեալ տղայոց որը գիճութեան ախտէն բռնուած է. ասի կարեւոր կէտ մ'է, քանզի ստէպ կը պատահի որ տղայք ամաչելով կուրանան սոյն մոլութեան ծառայելնին, և եթէ անոնց խօսքին հաւատք ընծայեմք, նոցա հոգւով և մարմնով խանգարուելուն և ի կորուստ մատնուելնուն պատճառ կը լինիմք: Ասոնք են այն նշանները:

Արտաքին և մարմնական նշաններ: - Տժգոյն և դունաթափ դէմք. թուխ և կապոյտ չըջանակներով աչքեր, (ասիկայ որովայնի որդերէն ալ կրնայ պատճառիլ) յաճախական և յանկարծական փոփոխութիւն երեսի գոյնի. դիմաց մասններու թուլութիւն, քթին, ճակատին, և երեսներուն չուրջը շարաւալից մանր փշտիկներու դուրս ցցուիլն. բերնի զզուելի դարչահոտութիւն, անհանդարտ ու երկչոտ նայուածք. ապակիի նման աչքեր, դասի ատեն պաղ հայեցուածքով մը ուսուցիչին երեսն նայիլ առանց դիտնալոյ թէ նա ինչ կը խօսի, ձեռաց և ոտաց մատերուն մէջ անհանգստութիւն. ձեռքերն միշտ ծննդական անդամոց մօտերը տանելու հակամտութիւն. ծունկերու անզօրութիւն և անհաստատութիւն, որով քալուածքն ալ երերեալ ու տատանեալ կըլլայ.

Ղիղերու մասնաւոր դրգում և տկարութիւն. ամենափոքր աշխատութենէ մը ետեւ ուժաթափ լինել. երկիւղ և վախ յանկարծական ոչինչ պատահումէ մը. ակտրժակի փոփոխութիւն, որով նա մերթ անյադարար ուտէ և մերթ բնաւ կերակուր ուտել չուզէր. մարսողական զօրութեան նըւազում և այլ և այլ տկարութիւններ: Ասոնք ամենը բացայայտ նշաններ և ապացոյցներ են որ գիճութիւն ընողին վրայ կերեւի. նաեւ գիճութիւն ընող տղայք երբեմն անկողնոյ մէջ կը միզեն, և երկար ատեն արտաքնոցը կը կենան:

Մտաւորական նշաններ: - Գիճութիւն ընող տղայոց երեւակայութիւնը խիստ զբաղեալ լինիլ, շատ անգամ ալ խորհուրդներնին բոլորովին ցրուեալ են թէեւ արտաքուստ խորին մտածութեանց մէջ կերելին. բնութիւննին խիստ դիւրագրգիռ լինիլ. բարկութիւն, զուարթութիւն և տխրութիւն մէկ վայրկեանի մէջ իրարու կը յաջորդեն. նախանձ, չարակամութիւն և վնասասիրութիւն, անուշադրութիւն դասերու, մանաւանդ կրօնական դասի ատեն, մտային թմրութիւն, յիշողութեան և այլ մտային կարողութեանց խանգարում, իգական սեռի վերաբերեալ բաներու չափազանց ուշադրութիւն. երբեմն, և խիստ յաճախ ալ, իգական սեռէն որ և է մէկուն հետ յարաբերութիւն ունենալու դժկամակութիւն, ինչպէս նաև խաղալու և այլ շարժմանց, առանձնութեան հակամտութիւն. մտերիմ և բուռն յարաբերութիւն իր սեռէն եղող տղայոց հետ. վերջապէս ձանձրութիւն և զգուանք կեանքէ:

Երբ այս նշաններէն շատերն ի միասին տղուն մը վրայ տեսնուին, զանի առանձին տեղ մը կանչելով բարեկամաբար մարդասիրութեամբ և գրթալից կերպով հետը խօսելու է. երբ նա իւր մտլութիւնը խոստովանի պէտք է զգուանօք, հանդարտ, ծանր և լուրջ կերպով խօսիլ անոր հետ, ցըրնելով անոր մի առ մի գիճութեան բաղձնադիմի վնասներն և նորա յառաջ բերած սոսկալի հետեւանքներն, և յետոյ այս գրքիս մէջ նշանակեալ դարմանաց որն որ կը յարմարի անոր, գործադրուելու է, սակայն պէտք է միշտ յիշել որ այսպիսի ծանր պարագայից մէջի սրտէ գութ և խանդաղատանք ցոյց տրուելու է մտրորելոյն, և նորա կենաց վրայ շարունակ հսկելու է. եթէ մտրորեալ տղան բարւոքիլ սկսելէ յետոյ նորէն իւր ունակութեանը դառնայ, յայնժամ գաւազանը ըստ պատեհութեան օգտակար և փրկարար միջոց մը կրնայ համարուիլ և գործածուիլ, Գլխաւոր կէտը այն է որ մտրորեալն թէ մեծ ըլլայ թէ փոքր յարմար ատենէն սոյն ունակութեան զըզուելի և վնասարեիր լինելուն լաւ համողուի, և ներքին հիմնական համողմամբ, բժշկուելու ճշմարիտ բաղձանք ունենայ, յայնժամ դիւրին կըլլայ զանի ըստ պիտոյից դարմանել:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

ԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ

Եթէ ծնողք և դաստիարակք տղայոց ծաղիկ հասակին մէջ քանի մը կէտերու մասնաւոր ուշադրութեամբ զգուշութիւն ընեն, այն մատաղերամ գառնուկներն այնքան դիւրաւ գիճութեան որս չեն լինիր:

Փոքրիկ տղայքներն ու աղջիկները իրենց ծաղիկ հասակին մէջ յաճախ պարզ խօսքերով խրատելու է ծննդական անդամոց հետ չը դըօսնել, և արգիլելու է զանոնք անոնց հետ խաղալէ, նոքա այս բանին վարժուելու ու կրթուելու են, ինչպէս որ կը կրթուին իրենցը չեղած բանին ձեռք չը զարնելոյ, գէշ խօսքեր չը գործածելոյ, սուտ չը խօսելոյ. եւն եւն:

Ի ծննդենէ տղայք փափկութեամբ խնամուելու չեն. հոգատար ըլլալու է անոնց մարմինը պաղ ջրոյ լուացմունքներով, բաց և մաքուր օդի մէջ ժուռ գալով, այլ և այլ շարժումներով և յարմար կենցաղավարութեամբ դժուարութեանց վարժեցնել և դիմացկուն ընել զանոնք:

Տղայք մինչ իրենց տասներկու կամ տասնչորրորդ տարին վարժուելու են կարծր անկողիններու վրայ պառկել, զի փետուրէ անկողիններն, փափուկ բարձերն ու վերմակները զանոնք փափկակեաց կընեն. ամենալաւ վերմակը բրդեղենն է: Նաև անոնց հանգերձներն չափազանց ջերմացուցիչ լինելու չեն, ոչ խիստ նեղ ոչ ալ ունայնա-

սիրութիւննին գրգռելու չափ զարգարուն : Մասնաւորապէս փրատակար են ծննդական անդամներն սեղմող նեղ վարտիկներն և բանթալոնները ըստ այժմեան մտայի :

Բանթալոնի ժապաւէնները (ասկը) խիստ թոյլ պէտք չէ ըլլալ : Մասնաւորապէս զգոյշ լինելու է որ աղջկունք անթեւ չըջաղգեստներ չը հագնին . անոնց երբէք թոյլտուութիւն ընելու չէ թեւերնին , վիղերնին և կուրծքերնին անձածուկոյթ թողոյ , դի ասոնք ամենքն անոնց դիւրաւ գրգռու կուտան սիրային յարաբերութեանց սկըսելոյ , և վտանգաւոր ու աւերիչ միջոցներ կըլլան : Սկիզբն յաղթողն յետոյ դժուարութիւն չը քաշեր . արդ եթէ տղայք իրենց մանկութենէն լաւ կերպով դաստիարակուին վերջը , շատ երջանիկ կեանք կանցունեն , զերծ և ապահով լինելով ամեն մուլութիւններէ :

Տղայոց սնունդը պարզ ըլլայ . փոքր ինչ միս և դինի , ալիւրէ շինուած թեթեւ կերակուր , կաթ ու մրգեղէնք , ասոնք շատ լաւ են . իսկ գրգռիչ , ջերմացուցիչ , համեմեալ և խիստ սրնընդարար կերակուրներն ու խմելիքներն փրատակար են : Առատ պող ջուր խմելու են տղայք . նաեւ որոշ և կանոնաւոր լինելու է անոնց կերակրոց ժամանակը :

Տղայոց շարժմանցը և խաղերուն ալ հոգ ու խնամք տանելու է , շատ անգամ երեք չորս տարեկան տղայք ծննդական անդամոց հետ խաղալ կսկսին . շատ անգամ միմեանց առջեւ կը մերկանան . տարբերութիւննին կը դիտեն , և

զանոնք իրենց խօսակցութեան նիւթ կրնեն . այսպէս կանուխ չար ճամբայներու մէջ կը մտնեն . մասնաւորապէս մանկունք վատ տղայոց շրջանէն հեռու պահելու է . աչքերդ անոնց վրայ միշտ բաց ըլլան , ծածկաբար զննէ զանոնք . ահանջ դիր անոնց խօսակցութեան և դիտէ թէ տակաւին անոնք անմեղ են թէ ոչ : Զանոնք ծննդական անդամներն գրգռող խաղերէն հեռու պահէ , ինչպէս գաւազանէ , ձիու վրայ հեծնալէ , օրորող ձիերէ , սանդուխին վրայէն վար սահելէ , նստած ատեն որունքներն իրարու վրայ դնելէ , այս վերջինը մանաւանդ շատ չար գրգռներու պատճառ կըլլայ : Թողելու չէ որ տղայք ձեռքերնին գրպաննին դնեն . անկողնոյ մէջ ալ պէտք է որ ձեռքերնին վերմակին տակ չը պահեն , այլ խաչածեւ կուրծքին վրայ դնելու են :

Մանաւանդ լաւ ուշադրութիւն և զգուշութիւն ընելու են ծնողք իրենց սպասուհիներուն որոնց ձեռքը կը մեծնան ընդհանրապէս մանկահասակ տղայք . փորձելով օտուգուած է որ շատ սպասուհիներ և մինչեւ անգամ կաթնտուներ ալ իրենց խնամոցը յանձնեալ խեղճ անմեղ տղայքներն ծաղիկ հասակնուն մէջ գիժութեան վարժեցուցած են . անոնցմէ ոմանք լացող և ճըչող տղայքներն հանդարտեցնելոյ համար նոցա ծննդական անդամները կը շոյեն ու կը շփեն և թէպէտ նպատակնուն կը հասնին , սակայն գիժութեան հիմն ալ խեղճ մանկան վրայ կը հաստատեն : Ռարիչներ ալ բուն իրենց հեշտութիւնը

յադեցնելոյ համար այս զազիր մոլութիւնը անմեղ մանկանց վրայ ի դործ կը դնեն և զանոնք գիժութեան և իր ահաբեղի հետեւանաց ենթակայ կընեն :

Ո՛վ ծնողք, գիտէք արդեօք ձեր տղայոց վրայ ինչ սարսափելի փորձեր կըլլան ամենավատ մոլութեանց, քանի որ դուք զանոնք վայրենի անձանց ձեռն յանձնելով ուրիշ տեղեր զուարճանալու կերթաք : ուստի լաւ հոգատարութիւն ըրէք ձեր մանկանց վրայ և գիտցէք թէ ինչ տեսակ մարդոց և կանանց խնամատարութեանը կը յանձնէք զանոնք :

Տղաքներն իրենց մանկութեան հասակէն ամօթխածութեան վարժեցնելու է . աս բանիս համար մեծ խնամք և հոգատարութիւն կարեւոր է . մի թողուր որ նոքա միմեանց առջեւ մերկանան, ի սիսափն լուացուին, և իրարու հետ պառկին . նաեւ պէտք է տղայոց վրայ հսկել անկողին գացած ատեն մինչեւ որ քնանան . օրուան մէջ ալ զանոնք առանց զբաղման ձգելու չէ :

Չափահասք զգոյշ ըլլալու են և ի ներկայութեան տղայոց զիրար գգուելոյ և խօսքով կամ հայեցուածքով միմեանց սիրոյ նշաններ ցոյց տալն, զի տղայք այս տեսակ շարժմանց մասնաւոր ուշագրութիւն կընծայեն :

Որքան ծնողքներ իրենց տղայքը քնացած համարելով գայթակղութեան պատճառ տուած են անոնց . այն, թէպէտ շատ անգամ քնացած կը ձեւանան տղայք, սակայն ամեն բանի լաւ ականջ կը դնեն և խորին մտադրութիւն կընեն :

Ուսուցիչք ալ մասնաւորապէս ուշագրի լինելու են իրենց աշակերտաց դասախօսութեան ատեն, մանաւանդ գեղագրութեան և գծագրութեան նման ուսանողաց խորհուրդներն նուազ գրաւող դասերու ատեն, յորժամ սովորաբար տղայոց աջ ձեռքը գրասեղանին վրայ է, իսկ ձախը անոր տակը, և մարդ չգիտեր թէ հոն ինչ կը գործեն անոնք, վարժապետը նայելու է որ ուսանողաց երկու ձեռքերն ալ գրասեղանին վրայ ըլլան : Աղջիկներն ալ կար կարած ատեննին վատ խաղով մը կը զբօսնուն . անոնք սրունքներնին միմեանց վրայ դնելով կարելու լաթերնին անոնց մէջ տեղը կը բռնեն, և թէպէտ վայելուչ գիրքի մէջ կերեւին, սակայն անկէ յառաջ եկած ճնշմամբը իրենց վատ հեշտութիւնը կը յադեցնեն . ասի անոնց գիժութեան սկսելուն պատճառ կրնայ լինիլ, ուստի խստիւ պէտք է արգիլել զանոնք այսպիսի գիրքով նստելէ :

Տղայք շատ հետաքրքիր են ամուսնական յարաբերութեանց վրայ գաղաբար ստանալոյ, կուզեն իմանալ անոնք թէ իրենց նորածին եղբայրն կամ քոյրը ինչպէս եղաւ, և ծնողք ալ սովորաբար զանոնք գոհ ընել կը կարծեն ըսելով թէ «հորէն հանեցին, դայեակը բերաւ, երկինքէն եկաւ» եւն . սակայն ասի չկրնար երկար ատեն անոնց հետաքրքրութիւնը յադեցնել, մանաւանդ որ երբ խաբուած ըլլալնին հասկնան, յայնժամ ասի գէշ ազդեցութիւն կընէ անոնց վրայ, և երբ անոնցմէ մին բուն եղելութեան տեղեկանայ իսկոյն այլոց ալ կը հաղորդէ և այսպէս երեւա-

կայութիւններն կը գրգռին : Առանց վախցուելոյ տղայոց կրնայ ըսուիլ թէ փոքրիկ երախայն մորը որովայնին մէջ կը գոյանայ ինչպէս որ կատուին ձագը մեծ կատուին , և հորդը կովին , գառը ոչխարին , և հաւկիթը հաւին փորին մէջ կը գոյանայ . ասիկայ կատարելագէս գոհ կրնէ տղայք մինչեւ անոնց տասներկուերորդ տարին : Ծննդական ամբողջ իրողութիւնը տասներկուց տարեկան ըլլալէ յառաջ անոնց բացատրուելու չէ :

Դաստիարակք , ծնողք և մանաւանդ կառավարութիւնը ուշադիր և հոգատար լինելու են անասնոց զուգաւորութիւնը անմեղ տղայոց տեսութենէն զաղտնի պահել . ստուգիւ մեր արեւելեան քաղաքացի , մանաւանդ կոստանդնուպոլսոյ մէջ տղայոց գիճութեան և միջութեան գրգռու և պատճառ տուողներն մասամբ մ'ալ շուններն են , որոնց զաղրալի և պիղծ զուգաւորութիւնը փողոցներու մէջ մանկանց աչաց առջև ամեն օր կը կատարուի , և խեղճ անմեղ մանկունք ալ մեծ հետաքրքրութեամբ կը դիտեն ու բարոյապէս կը թունաւորուին այս զաղիր տեսարանէն :

Եթէ կառավարութիւնը անհոգ և անփոյթ կը մնայ ի նշան քաղաքակրթութեան այս զաղրալի կենդանիներն Պօլսոյ փողոցներէն վերցնելոյ , (որոնք նաեւ կատաղելով և անցորդներն խածնելով ամեն տարի բաւական անձանց ալ մահուանը և չարաչար կորստեանը պատճառ կըլլան) , գոնէ ի սէր բարոյականութեան , անմեղ մանկանց մուրրերուն և չար ճանապարհաց առաջնորդուելուն մեծաւ մասամբ պատճառ եղող այս կենդա-

նիներն վերցնել բարեհաճի . որով մեծ բարիք մը ըրած կըլլայ ժողովրդեան երկրին մէջէն անբարոյականութեան ամենապիղծ աղբիւրներէն մին ցամբեցուցած լինելով :

Վերջապէս ամենայնիւ զգոյշ լինելու է զի մի գուցէ տղայոց ջղային գործունէութիւնը ժամանակէն յառաջ զարթնու , մանաւանդ ուսման մէջ զգուշութիւն խիստ կարեւոր է , որպէս զի անոնց երեւակայութիւնը շուտ չը գրգռի , և միտքը տղայական հասակին անյարմար խորհուրդներով չը լեցուի :

Տղայք խիստ կանուխ (ըսել կուզեմք շատ պզտիկ , 5-6 տարեկան) դպրոց շրջելը , անոնց մատաղ հասակին մէջ գիտութիւն և ուսմունք աւանդելու արտորալը , նոցա յիմարական վէպեր պատմելը և ահարկու ոգիներու պատմութիւններ ընելը , անխորհուրդ կրթութիւն մը տալը եւնաստնք ամենը դեռահաս տղաքներն իրենց անմեղութեան երազէն կարթնցնէ և գիճութեան կը նախապատրաստէ :

Մասնաւոր զգուշութեան կարօտ է տղայոց դասերը . շարունակ մտային աշխատութիւնը առանց հանգստեան միջոցներու և առանց ուսանելէն վերջն զբօսնելոյ վնասակար է . նաեւ վարժապետաց ուսման խստութիւնը և այլոց աններելի անփութութիւնը , մանաւանդ կրօնական և բարոյական դասերու նկատմամբ , մէկ խօսքով տղայոց հանուր դաստիարակութեան նկատմամբ եղած անհոգութիւնը կրնայ պատճառ ըլլալ որ գիճութիւնը առանց դժուարութեան և աղատաբար

մանկանց մէջ ծնունդ առնու , աճի և կործանէ զանոնք :

Երբ այս ամենը նկատենք , ստուգիւ պիտի խոստովանինք որ ծնողաց , դաստիարակաց և քահանայից պաշտօնը խիստ դժուար է , և պիտի համոզուինք որ մեծ պարտականութեանց և ծանր պատասխանատուութեանց տակ են անոնք իրենց խնամոց յանձնեալ այն մատաղերամ մանկանց բարեկեցութեանը նկատմամբ . վայ քեզ եթէ քու անհոգութեամբ և պարտազանց գտնուելովդ այն անմեղ գառնուկներէն մին գիճութեան կատաղի ճիրանացը մէջ իյնայ . աւաղ քեզ եթէ քու պատճառովդ անոնցմէ մէկը մուրրի , անիծեալ ես դու յայնժամ , (տես Աւետարան ըստ Ղուկասու Գլ . ԺԷ . հմբ 2 .) երբ խրախոյս ու քաջալեր կարդաաս այլոց որ քեզ նման այն թոյնէն խմեն և անձնասպան ըլլան :

Իսկ դու , խեղճ , ողորմելի և դժբաղդ մոլորեալ , յերաւի ցաւալի է վիճակդ կողբամ ու կարտասուեմ քու թշուառութեանդ վրայ , և թէոր սոյն աշխատասիրութեամբս կարենամ քու կամ քեզ նման ուրիշի մը գերութեան շղթայներէն խզելով յաւիտենական ազատութեան ասպարէզն հանել , յայնժամ երջանիկ եմ ես և իմ վարձքս այն է :

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ա Օ

ՊԷՌԼԻՆԷՆ ՆԱՄԱԿ ՄԸ

Այսօր քաղաքիս Հիւանդանոցը պտրտած ատենս բազում աղետալի տեսարաններ ներկայացան աչացս առջեւ . սակայն նոցա մտացս վրայ ըրած խորին տպաւորութիւնը բոլորովին ջնջուցաւ երբ Հիւանդանոցը թողելէս առաջ շէնքին մէկ սենեակը աչքէ անցուցի : Տակաւին անդամներս կը դողան երբ հոն տեսած աղետալի և աննրկարագրելի տեսարանը երեւակայութեանս հորիզոնէն վեր կբարձրանայ . այն սարսափելի պատկերը վրաս սարսուռ մը կը բերէ . զղուանք մը , գարշում մը իմ բոլոր սիրտս կը լեցնէ : Երկու սպասուհիներ սանդուխէն վեր կին մը կը հանէին : Ասի , ըսաւ զիս Հիւանդանոցին մէջ առաջնորդողը , ասի սքանչելի շքեղութեան տէր կին մ'էր . պատուաւոր անձի մը ամուսինը , որոյ սէրը լիովին կը վայելէր նա : Անառակ մարդիկ զանի իր էրիկէն մուրցուցին . նա յայնմ յետէ անառակ կեանք մը վարելը իրեն սովորական զբաղումն ըրաւ որով այս դառն վիճակիս մէջ ինկաւ : Նա այժմս ամենայն գեղեցկութիւնը կորսնցուցած էր և լոկ կմախքի մ'էր փոխուած . շարաւալից վէրքեր և ուռեցքներ նորա մարմինը ծածկած էին . նորա սրունքները ապականեալ և փտտած մարմինը չէին կրնար տանիլ : Իր գլուխը և երե-

օր լաթով մը ծածկուած էր . երբ ի առջեւս
 կանցնէին զայն լաթը գլխէն վերցուցին : Ո՛հ ,
 Աստուած իմ , ինչ ահա ելի տեսարան աչացս առ-
 ջին ներկայացաւ — սկռայներս սարսափէս սկսան
 միմեանց զարնուիլ — մարդու գլուխ մը , առանց
 աչաց , առանց շրթանց , առանց այտերու , առ-
 ռանց քիթի — ասոնք ամենն ալ հեշտութեան
 թոյնը սպառեցուցած , մաշեցուցած և փտտե-
 ցուցած էր : Ճակատէն մինչեւ թուշը շարաւով
 և գարշահոտ նիւթերով լեցեալ խոռոջի մ'էր
 փոխուած : — Աւաղ , բիւր աւաղ անոր , որ հեշ-
 տական գրգռանաց ձեռքը գերի լինի . վայ ա-
 նոր որ հեշտութեան հետ կըզբօսնու և կը զը-
 ւարճանայ : Այո՛ , երբ նա անգամ մը զքեզ ,
 խեղճ երիտասարդ , իր ճանկերուն մէջ առնէ ,
 ալ քու զբօսանացդ ատենը կանցնի . այժմ զը-
 ւարճանալու կարգը անորն է . նա հետդ կը
 խաղայ ինչպէս որ կատուն մուկին հետ կըբօս-
 նու մինչեւ որ զանի սպաննէ : Այո՛ , նա զքեզ
 իրեն խաղալիք կընէ մինչեւ որ այն աղնիւ և
 շքեղակազմ մարմնոյդ ազնուագոյն մասունքը
 մի առ մի աւրէ և խանգարէ և զքեզ ծաղիկ
 հասակիդ մէջ սպաննէ : Ընթերցող , աննկարա-
 գրելի է այն ցաւն երբ մարդս իր կամքովը , իր
 ձեռքերովը իր անգին կեանքը կը խանգարէ և
 կապականէ : Սոյն կնոջ ողբալի մնացորդքը տասն
 եւչորս տարիէ ի վեր այսպէս մնացած են . նո-
 ղա ճորդը չ'մեռնիր և կրակը չ'մարիր . նա ոչ
 մարդ է , ոչ անասուն և ոչ բոյս . նա մարդու մը
 հարստութիւն , մնացորդ է որ սնունդը այն խոռոջ

դարձած գլխէն ստամոքսը լեցունելով դեռ կապ-
 րի : Սակայն ո՛հ , ինչ կըսեմ . կեանք է այս .
 մահն բիւր անգամ ասկէց պատուական չէ :

Տա՛ր երկինք որ այս նամակը ընթերցող ե-
 րիտասարդներն ինչպէս գիճութենէն նոյնպէս
 հեշտութեան ամեն տեսակներէն այնպէս փախ-
 չէին ինչպէս որ պիտի փախչէին եթէ ճամբուն
 վրայ Պօա կոչուած ահաբեկի վիշապը տեսնէին :

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

		ԵՐԵՅ
	Յառաջաբան	1— 4
ԳԼՈՒԽ	Ա. Ազդարարութիւն	5— 6
ԳԼՈՒԽ	Բ. Երիտասարդութեան թշնամին	6— 9
ԳԼՈՒԽ	Գ. Գիճութեան վրայ գիտելիք և ապացոյցք նորա ոչինչ, մեղաւից և կործանիչ լինելուն	9—14
ԳԼՈՒԽ	Դ. Գիճութիւնը մարմնոյ ամենազնիւ հիւթերն և կարողութիւններն կսպառէ և կապականէ	14—18
ԳԼՈՒԽ	Ե. Գիճութիւնը ջիղերն բնութեան հակառակ կը լարէ ատեն մը և յետոյ կը թուլցնէ զանոնք	19—21
ԳԼՈՒԽ	Զ. Գիճութենէ յառաջ եկող բազում հիւանդութիւնք և մարմնոյ աւերմունք	21—24
ԳԼՈՒԽ	Է. Գիճութեան ծանր հետեւանքները մտային կենաց վրայ	24—30
ԳԼՈՒԽ	Ը. Գործնական Ապացոյցք մինչեւ ցարդ ըստածներուն գիճութեան գերի եղողներու նամակներէն քաղեալ	30—34
ԳԼՈՒԽ	Թ. Գիճութեան ենթակայ եղող մի քանի անձանց ահռելի պատմութիւնները	34—41
ԳԼՈՒԽ	Ժ. Բարոյական դարման վասն հետեւանաց գիճութեան	42—43
ԳԼՈՒԽ	ԺԱ. Գիճութեան պատճառ եղող ա-	

ուարկաներ . . . . . 45—48

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. Գիճութեան արգելք եղող առարկաներ . . . . . 48—51

ԳԼՈՒԽ ԺԳ. Գիճութեան հետեւանաց բժշկական դարման . . . . . 51—55

ԳԼՈՒԽ ԺԴ. Պարտաւորութիւն այլոց օգնելոյ . 55—59

ԳԼՈՒԽ ԺԵ. Գիճութեան նշաններ . . . . . 60—62

ԳԼՈՒԽ ԺԶ. Զգուշութիւն . . . . . 65—71

Յաւելուած . Պէրլինէն նամակ մը 71—75

Պարունակութիւն . . . . . 75—76

Ծանուցմունք . . . . . 77—80

Պ Ա Տ Ե Ր Ա Ջ Մ

ԸՆԴԴԵՄ ԹՇՆԱՄԵԱՑ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԵՆԱՑ

ԿԱՄ

ԱՌՈՂՋ ԵՐՋԱՆԻԿ ԵՒ ԵՐԿԱՐ ԿԵԱՆՔ
ԱՆՑՆԵԼՈՅ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

Բովանդակութիւն . Մարդկային կենաց արժէքը . կենանքը առողջ և երկարատեւ ընելոյ համար հին եգիպտացւոց և Յունաց գործածած միջոցները . 115 տարի և 5 օր ապրող Հոլանտացի մը . Միջին դարու մէջ տիրող սնապաշտական գաղաբարք . Ծերացեալն երիտասարդացնելոյ հետաքրքրական միջոց մը . Պաքօ Անգղիացւոյն կենաց վրայ ունեցած գաղաբարքը . Առողջձ նողք . Ամուսնութիւն . Մանկանց առաջի երկու տարին . Գնոյ վրայ տեղեկութիւնք . Մարմնամարդութիւն և մորթի մաքրութիւն . Ուտելիք և ըմպելիք . Քօրսէ . Ոգելից ըմպելիք . Ծխախոտ և քթախոտ . Առողջ , երջանիկ և երկար ապրելոյ համար ինչ պէտք է ընել . Հաւատքոյս և սէր . Գօտնարօ իտալացին :

Այս գրքոյկը որ հայ երիտասարդութեան համար աշխատասիրեալ է , առողջաբանութեան հիմնական կանոններն լիովին իւր մէջ կը բովանդակէ : Ուստի կը խրատեմք ամեն իրենց թան-

կազին կենաց արժէքը ճանաչող երիտասարդ-
ներն ու պատանիները որ ոչ թէ միայն կարդան
զայն, այլ նաև գործադրեն անոր տուած կա-
նոնները:

Վաճառի ի Գրատան Ծրէնկեան, փողոց Ու-
ղուն-Չարչը թիւ 362.

ԳՍՂՏՆԻՔ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԵԱՆ

ԿՍՄ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԱՄՈՒՄՆԱԿԱՆ ԿԵՆԱՑ

ՎՍՍՆ ԱՄՈՒՄՆԱՅՈՂԱՅ ԵՒ ԱՄՈՒՄՆԱՑԵԼՈՅ

Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

Բովանդակութիւն. Յառաջարան. Գլ. 1. Կո-
չումն և նպատակ ամուսնութեան. Գլ. 2. Ա-
մուսնական կենաց համար պահանջեալ մարմնա-
կան յատկութիւնք. Գլ. 3. Պայմանք և կանոնք
ամուսնական յարմարութեան. Գլ. 4. Յղու-
թիւն. Գլ. 5. Կաթնտուութիւն. Գլ. 6. Կաթըն-
տու կին. Գլ. 7. Դարմանումն երախայից. Գլ.
8. Վարժութիւն երախայից. Գլ. 9. Մանկունք
հիւանդութիւններէ ապահովցնել. Գլ. 10. Ման-
կանց նախնական կրթութիւնը. Գլ. 11. Ման-
կանց սկուայները. Գլ. 12. Բարեկազմ ման-
կունք. Գլ. 13. Արտադրումն արու կամ էգ ե-
րախայից. Գլ. 14. Պահպանութիւն ստամոքսի.
Գլ. 15. Դարման ամուսնութեան. Գլ. 16. Դարման
ւնիկանոն պարբերականի. Գլ. 17. Դարման ան-
կարողութեան. Գլ. 18. Ճէյմսի Սթոմազիկը. Գլ. 19.
Կաղանիք և առաջնորդ. Գլ. 20. Խօսք առ ամու-
րիս:

Գրքոյկիս մէջ կայ նաեւ ամուսնական մշտա-
տեւ տարեցոյց մը որ որդեծնութեան օրը կը
ցուցնէ ծնողաց:

Վաճառի ի Գրատան Ծրէնկեան Ուղուն
չարչը թիւ 362, և ի Գրատան Գափափեան եղ-
բարց Չաքմաքճըլար փողոց:

ԱՂԶԿԱՆՑ ԳԻՇԵՐՈԹԻԿ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

ՅԱՅՆԱԼԸ-ԳԱՎԱՔ

Ի ԽԱՍԳԻՒՂ Կ՝ ՊՕԼՍՈՑ

Այս վարժարանիս մէջ 6 էն մինչեւ 15 տարեկան աշակերտուհիներ կընդունուին 20 օսմանեան ոսկի տարեկան թոշակով, որոյ կէսը կանխիկ վճարելի է աշակերտուհւոյն դպրոցս մտած օրէն :

Աւանդուելիք ուսմունքներն են լեզուագիտութիւն, այլ և այլ գիտութիւնք, երաժշտութիւն, դաշնակ և ամեն տեսակ ձեռագործք :

Վարժարանս երկու Անգղիացի հմուտ վարժուհեաց խնամոցն ու տնօրինութեանը յանձնեալ է, որոնք մասնաւորապէս հոգ պիտի տանին աշակերտուհեաց բարոյական դաստիարակութեանը :

Վասն առաւել տեղեկութեանց՝ պէտք դիմել կամ գրել :

ԱՌ

Գ՝ ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

Ի ԳՐԱՏԱՆ ՖՐԷՆԿԵԱՆ

Փողոց Ուղուն-Չարչը, թիւ 362, Կ՝ Պօլիս

Ա.ԶԴԱՐՍԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ն. ԿԼԹ-ՀԱՅ Վ. Ա. ՃԱՌԱՏՈՒՆ

Ա. ԵՒ Տ. ԱՍՏՏՈՒՐԵԱՆՅ

ԲԵՐԱ ԳՈՒԼԷ - ԳԱՔՈՒ ՀԷՆՏԷԿ ՓՈԴՈՅ

ԹԻՒ 5 .

Յիշեալ վաճառատան մէջ կը ծախուին
պատրաստ դեղեր — Լաթեղենք . — Թըղ-
թեղենք . — Երկաթեղենք . — Զանադան լեզ-
ուաւ գրեանք , մանաւանդ Անգղիերէն
լեզուաւ դասագրքեր , Աշխարհացոյցներ
եւ այլն . — Ընտանեկան օգտակար նիւ-
թեր և Տօքթօր Արմենակ Ասատուրեանի
Հայ-Անգղիերէն Քերականութիւնը :

1301

2013

« Ազգային գրադարան

NL0072404

